

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

Кафедра німецької філології

На правах рукопису

НОВОСАД АНГЕЛІНА ІГОРІВНА

**ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА
У СУЧАСНОМУ НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ДИСКУРСІ**

Спеціальність: 035 Філологія

Освітньо-професійна програма: Мова і література (німецька). Переклад

Робота на здобуття освітнього ступеня «МАГІСТР»

Науковий керівник:

ПАСИК ЛЮДМИЛА АДАМІВНА,
кандидат філологічних наук, доцент

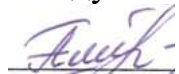
РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол № 5

засідання кафедри німецької філології

від « 20 » листопада 2025 р.

Завідувач кафедри

доц. Людмила ПАСИК

Луцьк 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Теоретико-методологічні засади дослідження концепту FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА.....	7
1.1. Категорійно-понятійний апарат дослідження.....	7
1.2. Концепт як об'єкт дослідження когнітивної лінгвістики	17
1.3. Будова концептів	19
1.4. Вербалізація концептів	21
1.5. Методологія та методика дослідження концепту FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА	24
Висновки до розділу 1.....	33
РОЗДІЛ 2. Вербалізація концепту FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА у сучасному німецькомовному дискурсі	35
2.1. Номінативне поле концепту FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА.....	35
2.2. Метафоричне вираження концепту FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА	44
Висновки до розділу 2.....	51
ВИСНОВКИ	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	57

ВСТУП

Сучасна лінгвістика характеризується підвищеним інтересом до вивчення концептів як базових одиниць ментальної діяльності людини, що відображають культурно зумовлені уявлення про світ. Концепти виступають ключовими елементами мовної картини світу, через які розкриваються особливості національного мислення, системи цінностей та способів категоризації дійсності. Серед різноманіття концептів, що формують концептосферу будь-якої лінгвокультури, особливе місце посідають ті, що репрезентують сферу міжособистісних відносин, зокрема концепт FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА, який є універсальним для всіх культур, але має специфічні особливості вербалізації та функціонування в кожній окремій мові.

Актуальність теми. Дослідження концептів у сучасній лінгвістиці набуває особливої актуальності у зв'язку з розвитком когнітивної парадигми мовознавства, яка розглядає мову як інструмент пізнання, структурування та передачі знань про світ. Концепт FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА посідає центральне місце в системі базових культурних концептів, оскільки відображає фундаментальні уявлення про міжособистісні стосунки, соціальні зв'язки та морально-етичні цінності, що визначають життя людини в суспільстві.

Актуальність обраної теми зумовлена кількома чинниками. По-перше, зростаючий інтерес сучасного мовознавства до вивчення концептосфери різних лінгвокультур потребує детального аналізу ключових концептів, серед яких FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА є одним із найважливіших для розуміння німецької ментальності та культури. По-друге, художній дискурс як особливий тип комунікації надає унікальні можливості для дослідження концептів, оскільки в літературних творах вони отримують багатогранне втілення через систему образів, метафор та авторських інтерпретацій. По-третє, комплексний аналіз вербалізації концепту FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА в німецькомовному художньому дискурсі дозволяє виявити як універсальні, так і культурно

специфічні особливості концептуалізації дружби, що є важливим для міжкультурної комунікації та порівняльних досліджень.

Незважаючи на наявність низки праць, присвячених вивченню концепту дружби в різних мовах, спеціального дослідження, яке б системно розглядало особливості вербалізації концепту FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА саме в німецькомовному художньому дискурсі з позицій когнітивної лінгвістики та дискурс-аналізу, на сьогодні не проведено, що підтверджує актуальність обраної теми.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше здійснено комплексний аналіз концепту FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА в німецькомовному художньому дискурсі з використанням інтегрованого підходу, що поєднує методи когнітивної лінгвістики, дискурс-аналізу та лінгвокультурології; уточнено структуру концепту FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА через виділення ядерних та периферійних компонентів на основі аналізу словникових дефініцій; представлено новий підхід до вивчення метафоричної концептуалізації дружби через систематизацію метафоричних моделей, що функціонують у німецькомовному художньому дискурсі; удосконалено методику аналізу концептів у художньому дискурсі.

Мета дослідження – комплексно дослідити особливості вербалізації концепту FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА в німецькомовному художньому дискурсі.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі **завдання**:

1. Визначити теоретико-методологічні засади дослідження концепту в рамках когнітивної лінгвістики та дискурсології.
2. Охарактеризувати специфіку художнього дискурсу як особливого типу комунікації.
3. Проаналізувати категорійно-понятійний апарат когнітивної лінгвістики, зокрема поняття концепту, його структури та способів вербалізації.

4. Описати номінативне поле концепту FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА на основі лексикографічних джерел і досліджуваних художніх творів, виявити його ядерні й периферійні компоненти.

5. Виявити та систематизувати метафоричні моделі вербалізації концепту FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА в німецькомовному художньому дискурсі.

6. Визначити особливості функціонування концепту FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА в німецькомовних художніх творах.

Об'єктом дослідження є концепт FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА як фрагмент німецькомовної картини світу.

Предметом дослідження є засоби вербалізації та метафоричної репрезентації концепту FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА в німецькомовному художньому дискурсі.

Матеріал дослідження. Фактичний матеріал дослідження становлять лексичні одиниці на тему FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА, відібрані методом суцільної вибірки з німецькомовних художніх творів: „Am kürzeren Ende der Sonnenallee” Томаса Бруссіга [24], „Pünktchen und Anton” Еріха Кестнера [43], „Tschick” Вольфганга Герндорфа [42]. Додатковим джерелом матеріалу слугували тлумачні, синонімічні та фразеологічні словники німецької мови (Duden – Das große Wörterbuch der deutschen Sprache, DWDS – Das Digitale Wörterbuch der deutschen Sprache, PONS Wörterbuch der deutschen Sprache).

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та розв'язання визначених завдань використано комплекс взаємодоповнюючих методів: метод концептуального аналізу – для реконструкції змісту концепту через аналіз його мовних репрезентацій; компонентний аналіз – для виявлення смислових елементів лексичних одиниць; дистрибутивний аналіз – для вивчення сполучуваності номінантів концепту; метод польового моделювання – для структурування номінативного поля концепту; метод метафоричного аналізу – для виявлення та систематизації метафоричних моделей концептуалізації дружби; контекстуальний аналіз – для дослідження функціонування концепту в

художніх текстах; інтерпретаційний аналіз – для виявлення імпліцитних смислів та культурних конотацій.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їх використання у викладанні теоретичних курсів із когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології, дискурс-аналізу, стилістики німецької мови. Результати дослідження можуть бути застосовані при підготовці навчальних посібників з німецької філології, а також у практиці викладання німецької мови як іноземої для формування лінгвокультурної компетенції студентів. Матеріали дослідження можуть бути основою для подальших компаративних студій концепту ДРУЖБА в різних лінгвокультурах.

Апробація результатів роботи. Основні положення та результати дослідження були представлені у тезах: «Об’єктивація концепту FREUNDSCHAFT на матеріалі роману „Tschick” в збірнику *VI Всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасні тенденції розвитку лінгвістики та лінгводидактики»* (30 квітня 2025 р., м. Рівне, Національний університет водного господарства та природокористування).

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів з висновками до кожного, загальних висновків, списку використаних джерел (63 найменування). Повний обсяг роботи становить 61 сторінку, основний текст викладено на 54 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТУ FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА

1.1. Категорійно-понятійний апарат дослідження

Дискурсологія як наукова дисципліна займається вивченням дискурсу, який розглядається як багатовимірний комунікативний феномен, що включає в себе не лише мовні одиниці, а й соціокультурні, психологічні, етнографічні, прагматичні і навіть політичні фактори. Дискурсологія допомагає з'ясувати, яким чином мовні структури можуть відображати певні соціальні, культурні та ідеологічні настрої [31, с. 43]. Відтак, розуміння дискурсу дозволяє не лише досліджувати мовні одиниці, але й з'ясувати, як комунікація між людьми визначає їхнє сприйняття світу та побудову соціальних ідентичностей [35, с. 29]. Зокрема, концепт FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА в контексті дискурсу визначається через взаємодію мовних одиниць, соціальних практик і культурних норм, що робить це поняття важливим для вивчення не лише в лінгвістиці, але й в інших гуманітарних науках.

У межах критичного дискурс-аналізу Р. Водак та М. Майєр пропонують розглядати дискурс як форму соціальної практики, що не тільки відображає, а й відтворює владні відносини, ідеологічні позиції та соціальну нерівність. Особливу увагу дослідниці приділяють тому, як дискурсивні практики закріплюють або, навпаки, підважують домінантні уявлення про соціальні ролі та міжособистісні стосунки, включно з дружбою [61, с. 67]. У цьому ж руслі концептуальна метафора розглядається як потужний засіб організації дискурсу, оскільки, як показує дослідження Х. Yip [63], саме метафоричні схеми задають глобальну структуру тексту та спрямовують інтерпретацію читача на рівні дискурсивної організації.

Дискурс, як соціокультурне явище, має різні трактування в різних наукових підходах. Зокрема, Т. А. ван Дейк у своїх працях визначає дискурс як «зв'язний текст, що функціонує у взаємодії з екстралінгвістичними факторами,

такими як соціокультурні, психологічні, прагматичні й інші» [59, с. 44]. Це розширене визначення робить дискурс не лише мовним феноменом, а й соціально значущим, оскільки він формується і розвивається в контексті конкретних соціальних умов і взаємодій між людьми.

Таким чином, дискурс відображає не тільки конкретні мовні одиниці, а й взаємодію людей у реальному житті, їхні соціальні ролі, культурні належності, цінності і потреби. У цьому контексті, дискурсологія займається вивченням того, як і чому люди формулюють свої думки, що вони намагаються передати іншим через мову і як це може змінювати їхнє ставлення до світу, зокрема, до таких соціальних понять, як FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА.

У своїх дослідженнях науковиця К. Серажим пропонує інший підхід до трактування дискурсу, вважаючи його багатоаспектним соціолінгвістичним явищем. Відповідно до її концепції, дискурс не лише є лінгвістичним елементом, а й результатом взаємодії безлічі факторів, що формують його зміст і структуру. За її словами, дискурс є «не лише текстовою одиницею, а й соціальною конструкцією, яка з'єднує мовні та позамовні аспекти». Це означає, що дискурс формується не тільки мовними одиницями, а й соціальними умовами, ідеологіями та культурними особливостями, які впливають на інтерпретацію тексту [55, с. 153].

К. Серажим також зазначає, що дискурс складається з двох основних компонентів: експліцитного (очевидного) лінгвістичного компонента, тобто мовної одиниці, та імпліцитного (прихованого) компонента, що включає в себе когнітивні та соціальні знання. Вона стверджує, що для правильного розуміння дискурсу важливо враховувати не лише те, що сказано, а й що приховано за словами: інтенції, світогляд, соціальна ідентичність мовця та інші контекстуальні фактори.

У дослідженнях дискурсу важливим аспектом є те, як соціальний контекст і культурні фактори впливають на вербалізацію мовних одиниць і їхнє сприйняття реципієнтом. У цьому плані дискурсологія займається вивченням не лише текстових одиниць, а й соціальних практик, які сприяють створенню

певного комунікативного простору, в якому відбувається мовленнєва взаємодія. Зокрема, Т. А. ван Дейк акцентує увагу на тому, що дискурс є «комунікативним актом, що формує спільне уявлення про соціальну реальність, в якій він функціонує» [59, с. 52]. Цей підхід дає можливість розглядати дискурс як засіб, за допомогою якого люди формують свою соціальну ідентичність.

Підходи, запропоновані дослідниками, акцентують на важливості врахування контексту та екстралінгвістичних факторів при аналізі дискурсу. Вони дозволяють з'ясувати, як мовні конструкції можуть бути зумовлені не лише лінгвістичними принципами, а й соціокультурними умовами, в яких ці конструкції використовуються. Цей підхід є важливим для аналізу концепту FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА в дискурсі, оскільки саме через мовні форми виражаються соціальні уявлення про дружні відносини, що можуть змінюватися залежно від культурного контексту [54, с. 37].

Загалом, вивчення дискурсу є важливою складовою дослідження концепту FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА, оскільки дружні стосунки часто є актуальною темою дискурсивної практики в різних соціальних контекстах. Дискурсологія дозволяє виявити, як через мовленнєві конструкції формуються певні уявлення про дружбу, як вони впливають на соціальні групи і які соціокультурні норми підтримують чи змінюють це поняття в різних культурах [35, с. 106].

Дискурсологія, як наука, надає важливі інструменти для аналізу соціальних і культурних явищ через мовні конструкції, що дозволяє розглядати дружбу не лише як особистісне, а й як соціальне явище, яке відображає і формується під впливом соціальних практик та екстралінгвістичних факторів. У цьому контексті, дослідження дискурсу дозволяє побачити, як мовні одиниці можуть виражати цінності, погляди та ідеї, які визначають взаємодію між людьми, а також їхні соціальні ролі та ідентичності. Підходи, запропоновані ван Дейком і К. Серажим, розширюють розуміння дискурсу, зокрема, в контексті поняття FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА, що є важливим для культурних досліджень.

У сучасній лінгвістиці художній дискурс розглядається як багатоаспектне явище, яке привертає увагу дослідників з різних наукових дисциплін. Він є предметом вивчення лінгвістики, літературознавства, соціології, психології та культурології. Художній дискурс визначається як комунікативна взаємодія між автором і читачем, яка відбувається в певному історичному, культурному та соціальному контекстах. Основною метою цієї взаємодії є регулювання ідей та переконань читача через матеріалізовані художнім текстом повідомлення, що здатні впливати на його свідомість та сприйняття світу.

У цьому контексті, художній дискурс не лише передає інформацію, а й активно формує відношення читача до дійсності, створюючи унікальну картину світу, що є інтерпретацією реальності через призму суб'єктивного сприйняття автора. Завдяки цьому художній дискурс є важливим засобом для маніпуляції соціальними та культурними уявленнями, що визначають колективні наративи та цінності певного часу і культури [33, с. 47].

У межах когнітивної поетики художній дискурс осмислюється як простір взаємодії текстових підказок та когнітивних механізмів читача. К. Гаррісон і П. Стокуелл наголошують, що саме концептуальні метафори, схеми та фрейми керують тим, як читач вибудовує «ментальний світ» твору та інтерпретує стосунки між персонажами, зокрема дружні зв'язки [41, с. 220]. Р. Гіббс, водночас, демонструє, що метафори не є лише стилістичними прикрасами, а структурно організовують наш повсякденний досвід, у тому числі досвід дружби, лояльності й солідарності [37, с. 113].

Специфіка художнього дискурсу проявляється насамперед у його складній багатоваріаційній структурі, де створення смислів здійснюється на різних рівнях. У художньому тексті розрізняються два основних плани комунікації: зовнішній (між автором і читачем) та внутрішній (між персонажами). Це дозволяє виділити кілька векторів, які відповідають за комунікацію в рамках художнього твору. Зона наратора є зовнішнім аспектом, через який автор встановлює зв'язок з читачем, використовуючи різноманітні наративні стратегії, тоді як зона

персонажа – це внутрішній рівень, на якому розгортаються взаємодії між персонажами, і де часто використовуються репрезентативні стратегії.

Такий поділ дозволяє розрізнити рівні комунікації, що дають можливість вивчати художній текст як складну систему різнорідних ланок, які взаємодіють між собою. Важливим є те, що в художньому дискурсі кожен з цих рівнів може мати різну функцію – наратив може регулювати сприйняття читачем загальної теми твору, тоді як персонажі через свої діалоги та взаємодії створюють емоційну основу для цієї сприйнятливої інтеграції [50, с. 54].

Когнітивний аспект художнього дискурсу можна вивчати через концепт, який репрезентує ментальний світ письменника, його художнє бачення світу та концептосферу. Художній дискурс є важливим інструментом для відображення авторського світогляду, адже кожен художній текст – це інтерпретація дійсності, де важливими є не лише факти, але й їх сприйняття через індивідуальний досвід автора.

Відображення «образу автора» у дискурсі дозволяє побачити, як письменник створює унікальну картину світу, через яку передає свої погляди на суспільство, культуру, мораль, етику, а також дає можливість розглянути його ціннісні орієнтири. Художня картина світу, як правило, є антропоцентричною, суб'єктивною і багатошаровою, оскільки кожен елемент тексту сприяє формуванню цілісного враження від твору і є важливою частиною авторського концептуального бачення [47, с. 64].

Комунікативний аспект художнього дискурсу реалізується через регулятивну функцію, що виявляється у впливі автора на свідомість читача. Через цей вплив автор прагне не лише передати інформацію, а й сформулювати певні переконання у реципієнта. У інтерпретаціях тексту особливо важливими є дискурсивні стратегії, які використовуються автором для того, щоб налаштувати читача на правильне сприйняття твору та його моральних і соціальних аспектів.

У прозовому художньому дискурсі дискурсивні стратегії можуть диференціюватися залежно від дискурсних зон, що включають наративні та репрезентативні стратегії. Наративні стратегії включають як об'єктно-

аналітичну, так і суб'єктно-аналітичну стратегію в зоні наратора, де важливою є структурована подача інформації та певна інтерпретація подій з боку автора. Репрезентативні стратегії в зоні персонажів сприяють кращому розумінню їх внутрішнього світу і соціальних ролей [32].

Однією з важливих особливостей художнього дискурсу є його здатність до створення множинних читацьких інтерпретацій. Це зумовлено складною організацією тексту, поєднанням реального і вигаданого світу, актуалізацією суб'єктивних психоемоційних процесів та потенційними відмінностями в світогляді автора і читача. Художній текст дозволяє створювати відкриті простори для різних тлумачень, що значно збагачує текст і надає йому багатоаспектність.

Множинність інтерпретацій є основною характеристикою художнього дискурсу, оскільки текст часто залишає простір для читача для роздумів і власних інтерпретацій, що може змінюватися залежно від особистого досвіду та культурного контексту реципієнта [29, с. 83]. Соціокультурний аспект художнього дискурсу виявляється через зв'язок індивідуальної авторської картини світу з колективними уявленнями певної епохи та культури. Це дозволяє класифікувати художні картини світу за лінгвокультурним, часовим та художньо-світоглядним параметрами, що визначають основні тренди, цінності та ідеї в літературних творах того чи іншого періоду.

Художній дискурс є важливим механізмом для відображення та збереження соціокультурних наративів, які можуть передаватися з покоління в покоління через літературні твори. Водночас він також здатен активно впливати на розвиток суспільства, формуючи і підтримуючи соціальні уявлення і норми, які є характерними для кожної епохи [53, с. 134].

Таким чином, художній дискурс є складним і багатогранним феноменом, який поєднує когнітивні, комунікативні та соціокультурні аспекти. Його структура залежить від взаємодії автора і читача, а також від зовнішніх соціокультурних і політичних контекстів, що визначають значення та функцію художнього тексту в певну історичну епоху. Тому дослідження художнього

дискурсу є важливим для розуміння того, як літературні твори можуть впливати на соціальні уявлення та інтерпретації реальності [33, с. 55].

Художній дискурс є багатогранним явищем. Особливості художнього дискурсу виявляються через його складну структуру, що включає різні рівні комунікації, зокрема взаємодію між автором і читачем, а також внутрішній світ. Крім того, художній дискурс дозволяє створювати множинні інтерпретації, що збагачують текст і роблять його більш багатозначним.

Для поглибленого розуміння мовних феноменів у контексті художнього дискурсу важливо звернути увагу на категорійно-понятійний апарат когнітивної лінгвістики, який дозволяє аналізувати, як концепти і категорії формуються через мову і як вони починаються наше сприйняття світу. Останнім часом термін «концепт» набув широкого розповсюдження в лінгвістичних і когнітивних науках, що зумовило його численні інтерпретації в межах різних дисциплін, таких як логіка, філософія, когнітивна лінгвістика, психолінгвістика, лінгвоконцептологія, лінгвокультурологія, дискурсологія та інших. Концепт розглядається як складне і багатовимірне утворення, яке активно функціонує в когнітивних процесах, забезпечуючи зв'язок між мовою та культурою [17, с. 76]. Це явище займає важливе місце в когнітивній лінгвістиці, оскільки концепти є основними одиницями мислення і формують ментальну репрезентацію світу.

Сучасні праці з когнітивної лінгвістики підкреслюють, що концепт постає центральною одиницею, яка поєднує мовну, когнітивну та культурну площини. У «Handbook of Cognitive Linguistics» за редакцією Е. Домбровської та Д. Дів'як концепти описуються як динамічні ментальні структури, що формуються внаслідок досвіду та закріплюються через вживання мови [26, с. 268]. Узагальнюючу картину підходів до моделювання концептів пропонують також В. Сю, Дж. Тейлор у праці «The Routledge Handbook of Cognitive Linguistics» [62, с. 315] та В. Еванс і М. Грін у монографії «Cognitive Linguistics: A Complete Guide» [30, с. 322], де особливий наголос робиться на втіленості (embodiment), ужитковості (usage-based) та концептуалізації як основі значення.

1.2. Концепт як об'єкт дослідження когнітивної лінгвістики

Когнітивна лінгвістика базується на основних засадах когнітивної науки і передбачає, що поведінка людини зумовлена складною системою ментальних структур і процесів. Ці процеси є результатом діяльності кількох підсистем, які взаємодіють один з одним, керуючись як універсальними, так і специфічними принципами. Система когнітивних структур людини включає в себе як нейробіологічні, так і психологічні аспекти, оскільки людський мозок забезпечує функціонування цих структур через складну мережу взаємодії нейронів.

Мовна здатність людини є частиною цієї когнітивної системи і має своє нейробіологічне підґрунтя, що визначає її функціональні можливості. Мова, згідно з теорією когнітивної лінгвістики, є когнітивною системою, яка існує на абстрактному рівні і містить у собі закономірності, властиві ментальним явищам. У когнітивній лінгвістиці мову трактують як компонент когнітивної діяльності людини, оскільки вона є основним інструментом для вираження, організації та передачі знань. Лінгвістичні структури виступають як відображення когнітивних процесів, де кожне мовне явище має своє місце в ментальній картині світу індивіда [32].

Із погляду когнітивної лінгвістики, когніція насамперед виконує комунікативну функцію, що реалізується не лише в усній та письмовій формі, але й у невербальних засобах, таких як міміка, жести, інтонація і просодичні характеристики. Ці невербальні елементи комунікації є важливою частиною мовної взаємодії і впливають на її зміст. Дослідження невербальних засобів комунікації є важливою складовою когнітивної лінгвістики, оскільки вони допомагають розширити уявлення про те, як мова і комунікація взаємодіють із ментальними процесами.

Проте, не всі дослідники когнітивної лінгвістики згодні з такою широкою інтерпретацією когніції. В. Крофт і Д. Круз сформулювали три ключові гіпотези, що лежать в основі лінгвокогнітивного підходу до мови [25, с. 95]. По-перше, вони стверджують, що мова не є автономним когнітивним феноменом, а є

частиною більш широкої когнітивної системи, яка включає в себе також інші елементи людської поведінки, такі як емоції, уявлення і фізіологічні процеси. По-друге, граматики є репрезентацією знань на концептуальному рівні, тобто граматичні структури відображають категорії та концепти, що існують в свідомості людини. По-третє, мовна компетенція виявляється через мовне вживання, що свідчить про те, що знання про мову проявляються у практичних комунікативних актах.

Ці підходи до когнітивної лінгвістики показують, як мовна здатність пов'язана з іншими когнітивними процесами і як мова функціонує як інструмент для структурування думок і передачі знань. Лінгвокогнітивний підхід до вивчення мови дозволяє розглядати мовні явища як частину більш широкої когнітивної системи, що включає в себе не тільки мовні структури, але й соціокультурні фактори, психологічні чинники та інші аспекти людської діяльності.

Метою лінгвістичного аналізу в межах когнітивної лінгвістики є визначення мови як когнітивної категорії. Вивчення мови через призму когнітивних процесів дозволяє розкрити глибокі взаємозв'язки між лексичними одиницями, граматичними структурами та концептуальними моделями, які ми використовуємо для організації нашого досвіду. Важливо, що мова є не лише засобом для передачі інформації, а й інструментом для конструювання концептів, які формують наше сприйняття світу [49, с. 92].

Таким чином, когнітивна лінгвістика забезпечує новий погляд на мову як на компонент когнітивної діяльності людини, де кожен мовний акт є не тільки передачею інформації, а й відображенням внутрішніх когнітивних процесів [56, с. 34]. Цей підхід дозволяє зрозуміти, як люди створюють, структурують і передають знання, а також як мова виступає як важливий інструмент для соціальної взаємодії і пізнання світу.

Концепт виступає не лише як ментальна одиниця, а й як місток між різними видами знань. Він може мати багатогранну природу, оскільки здатен включати різні рівні знань, символів і образів, що взаємодіють між собою. У межах

когнітивної лінгвістики концепт розглядається як компонент свідомості, що бере на себе роль посередника між внутрішнім світом індивіда та соціокультурними настановами, які визначають його сприйняття навколишнього світу. Оскільки концепт відображає культурні, соціальні і особистісні відмінності, він відіграє важливу роль у визначенні того, як індивід взаємодіє з мовою та світом [32].

Концепт може бути трактований як структура знання, яка охоплює широкий спектр елементів, включаючи образи, символи і ідеї, що взаємодіють і формують більш складні когнітивні моделі. Він є результатом когнітивної діяльності людини, де внутрішній досвід перетворюється в структуровану систему категорій і образів, що потім виражаються через мову. Завдяки концептам люди можуть ефективно передавати свої знання та досвід іншим, використовуючи мову як інструмент комунікації. Таким чином, концепт втілює важливу роль у когнітивних процесах, оскільки він є базовим елементом, що забезпечує структурування і збереження знань.

Крім того, концепт може бути визначений як узагальнене уявлення про певний фрагмент дійсності, що формується на основі колективного соціокультурного досвіду, з урахуванням індивідуальних інтерпретацій і переживань. Завдяки концептам люди здатні розпізнавати, класифікувати і адаптувати свою поведінку в залежності від соціальних і культурних умов. Вони можуть включати як загальні, так і особистісні характеристики, що дозволяє створювати нові зв'язки між існуючими знаннями, утворюючи нові концептуальні моделі [47, с. 115].

Поняття «концепт» має різні визначення в залежності від наукової дисципліни, але в загальному розумінні воно вказує на ментальну одиницю, що являє собою усвідомлену категорію або образ, який формує сприйняття навколишнього світу. Когнітивна лінгвістика розглядає концепт як ключову одиницю мислення, що визначає, як ми осмислюємо і організуємо наш досвід. Концепти можуть бути представлені у вигляді образів, символів або термінів, які зберігаються в пам'яті і допомагають людині орієнтуватися у навколишньому середовищі.

Л.Пасик розуміє під концептом «багатовимірне смислове динамічне утворення, в якому виділяються ціннісна, понятійна та образна сторони, для вираження якого необхідна уся сукупність мовних та позамовних засобів, що прямо чи опосередковано ілюструють, уточнюють чи розвивають його зміст» [17, с. 136].

Особливо важливим є зв'язок між концептом і мовою, оскільки саме через мовні одиниці ми передаємо і конструємо концепти. Мова виступає інструментом формулювання і передачі знань, а концепти є тими елементами, які дають змогу ефективно комунікувати. Оскільки концепти здатні формувати ідеї і образи, вони стають основою для мовного вираження, даючи можливість людині не тільки сприймати, але й передавати цей досвід іншим [45, с. 94].

Важливим аспектом є те, що хоча концепт і поняття мають певну семантичну спорідненість, вони не є тотожними. У лінгвоконцептології зазвичай вважається, що концепт включає в себе поняттєвий компонент, але не кожне поняття є концептом. Поняття, як правило, є лише ядерною частиною концепту, що складається з системи інтегральних і диференційних ознак, притаманних поняттям однієї категоріальної групи [49, с. 217]. Наприклад, поняття FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА може містити в собі основні ознаки, які визначають його як соціальне явище, але концепт FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА включає додаткові культурні, емоційні і соціальні складники, які розширюють це поняття і формують специфічне бачення цього соціального феномену.

Концепти виконують важливу роль у когнітивному процесі, оскільки вони служать не лише для збереження та класифікації знань, але й для їх когнітивної обробки, що дозволяє індивіду отримувати, зберігати і використовувати інформацію. У цьому контексті концепти стають основними одиницями когнітивної системи, що допомагають людині орієнтуватися в реальному світі і організовувати свої знання таким чином, щоб вони були корисними для прийняття рішень та вирішення повсякденних завдань.

У цьому сенсі концепт виступає як інтегративний механізм, який формує уявлення про світ через систему символів, образів та термінів, які набувають

специфічного значення в межах певної культури та соціуму. Таким чином, концепти не лише зберігають знання, але й активно формують сприйняття і відображення реальності [58, с. 110].

Загалом, концепт допомагає організувати людське знання і забезпечує зв'язок між мовною, культурною та соціальною реальністю. Його функціонування в мові визначає, як люди сприймають і класифікують світ навколо себе, створюючи концептуальні моделі, які стають основою для комунікації і соціальних взаємодій [36, с. 126].

Концепт є важливою категорією в когнітивній лінгвістиці, завдяки чому він виступає основною одиницею мислення, що зв'язує мову та когнітивні процеси, формуючи ментальні репрезентації реальності. Визначення концептів як багатшарових структур, що включають образи, символи та ідеї, дозволяють ефективно організовувати знання та передавати їх мовою. Завдяки своїй здатності формувати когнітивні моделі, концепції стають основою для соціальних взаємодій і комунікацій, відображаючи соціокультурні відмінності та індивідуальний досвід. Таким чином, концепт не лише зберігає та класифікує знання, але й активно формує сприйняття світу через систему символів та термінів, що набувають особливого значення в межах певної культури та соціуму.

Вивчення концептів дозволяє глибше зрозуміти, як вони впливають на структурування мовного досвіду та як мова, через концептуалізацію, формує соціальну ідентичність та світосприйняття індивіда. Отже, концепт є центральним елементом когнітивної лінгвістики.

Структура концепту є багатогранним явищем, що формується на основі інших компонентів, від основних значень до культурних асоціацій і метафоричних проявів. Їхній аналіз дозволяє глибше зрозуміти, як концепти організовують і структурують наш досвід, перетворюючи його на мовні та культурні категорії, що взаємодіють між собою.

1.3. Будова концептів

У науковій спільноті активно обговорюється структура концепту, яка є багатовимірною та складною. У ній виділяють центральну частину (ядро) та периферію за принципом поля, розрізняють базовий рівень і додаткові когнітивні ознаки. Концепт часто аналізують як сіткову структуру, що розгортається через концептуальні сфери (доменів), допомагаючи зрозуміти його природу. Сучасне мовознавство підкреслює структурованість концепту, одночасно визнаючи його нечіткі та розмиті межі, що викликає труднощі в єдиному трактуванні цієї категорії.

У когнітивній лінгвістиці існує кілька основних підходів до розуміння структури концепту як складного ментально-когнітивного явища. За семантико-когнітивним підходом концепт розглядається як тривимірне утворення з предметно-образною, понятійною та ціннісною складовими. Важливо, що концепт містить усю комунікативно значущу інформацію, включаючи прагматичну, етимологічну та внутрішньосистемну [8, с. 57].

Структуру концепту часто зображують у вигляді кола з ядром та периферією. Опис концепту здійснюється через перерахування ознак у порядку зменшення їхньої яскравості від ядра до периферії. Ядро концепту визначається як основне поняття, денотативне значення лексеми, яка є іменем концепту. Периферія ж складається з додаткових ознак, що відображають культуру, конотації та асоціації, пов'язані з поняттям. Іноді периферію поділяють на ближню та дальню. Ближню периферію формують лексеми з меншою частотністю вживання порівняно з ядром, стилістичною нейтральністю, відсутністю обмежень у вживанні та мінімальною залежністю від контексту [19, с. 217].

Саме периферійні значення концептів часто розкривають національні, етноспецифічні та лінгвокультурні реалії, пов'язані з ментальними настановами суспільства. Така ядерно-периферійна модель отримала назву польової моделі

концепту, що дає змогу зрозуміти, як різні елементи концепту взаємодіють у когнітивному просторі, забезпечуючи багат шарову структуру [20, с. 157].

Подібну модель пропонує Ж. Краснобаєва-Чорна, яка стверджує, що ядром концепту є словникові дефініції ключової лексики концепту, а периферія містить асоціації, що з'являються в результаті взаємодії з іншими лексемами та контекстами [11, с. 71]. Деякі вчені виокремлюють три складові в структурі концепту: ядро, приядерну зону та периферію. Ядро і приядерна зона містять переважно універсальні загальні знання, тоді як периферія формує індивідуальні асоціації та специфічні для кожної культури чи соціуму елементи [12, с. 33].

Українські мовознавці виділяють два складники у структурі концептів: основне (словникове) значення слова та нашаровані на нього асоціації (конотації). Вони підкреслюють важливість не тільки денотативного, але й коннотативного значення концепту, яке відображає соціальні та культурні впливи на його сприйняття. Також концепт розглядають як тришарове явище, що включає пряме значення (внутрішню форму), пасивний шар (історичне, застаріле значення слова) та новітній шар (актуальне і активно використовуване значення слова) [60, с. 118].

У структурі концепту можна виокремити чотири компоненти: основні – інтразона (включає денотативні ознаки концепту) та екстразона (ознаки, які надають концептові паремії та переносні значення); додаткові – квазізона та квазіекстразона, що виникають через співзвуччя імені концепту з іншими словами або використанням евфемізмів. Ці компоненти показують, як лексичні одиниці можуть набувати різних смислів залежно від контексту та асоціацій, які вони викликають [46, с. 70].

Прихильники системно-ієрархічного підходу розглядають структуру концепту як впорядкування його частин від вищого рівня до нижчого. Це дозволяє відобразити складність і багатогранність концепту, зберігаючи внутрішню структуру і взаємозв'язки між його компонентами [49, с. 210]. Оскільки концепт є складним і багатоаспектним явищем, існують різні класифікації його типів. Згідно з типами знання та відображення дійсності

розрізняють такі концепти: уявлення або мисленнєві картинки, схеми, поняття, фрейми та сценарії. Усі ці типи концептів допомагають людині орієнтуватися в різних ситуаціях і мають різні рівні абстракції [30, с. 25].

Це дозволяє дослідникам концептів класифікувати їх за різними ознаками, що значно розширює можливості для аналізу та розуміння концептів у мовознавстві. Кожен з підходів до класифікації допомагає глибше зрозуміти, як концепти взаємодіють з мовними і культурними процесами.

Будова концептів є багатогранною і складною, що відображає глибину когнітивного процесу в розумінні світу. Визначення концептів через їх центральні та периферійні частини дозволяє розкрити не лише основні категорії, а й соціокультурні та індивідуальні відмінності у сприйнятті. Моделі концептів, таких як польова модель та ядерно-периферійна структура, дають зрозуміти, як різні елементи взаємодіють у когнітивному просторі, зберігаючи при цьому внутрішню структуру і зв'язки. Опис концептів у рамках когнітивної лінгвістики дозволяє вивчити їхні функції та значення через різні аспекти: образи, поняття та соціальні інтерпретації, що дає можливість глибше зрозуміти, як мова передає когнітивні процеси і формується через культурні реалії.

1.4. Вербалізація концепту

У своїй праці «*Metaphors We Live by*» [47] Дж. Лакофф і М. Джонсон сформулювали тезу про те, що метафора виходить за межі суто лінгвістичного виміру, стверджуючи, що когнітивні процеси людини мають переважно метафоричний характер. Це відкрило шлях для інтерпретації метафори поза межами мовної системи, розглядаючи її як комплексне явище взаємодії мови, мислення та культури. Розроблена Дж. Лакоффом і М. Джонсоном концепція здобула значний резонанс та широке визнання в міжнародній науковій спільноті, отримавши різнобічне застосування в емпіричних дослідженнях. Ця теорія, що забезпечила системне осмислення метафори як когнітивного механізму, часто

іменується фундаментальною працею в рамках когнітивного підходу до метафори [47, с. 56].

Індивід не тільки артикулює свої думки за допомогою метафор, а й концептуалізує світ метафорично, осмислює дійсність через метафоричні структури. Більше того, у процесі комунікативної взаємодії він прагне трансформувати наявну у свідомості реципієнта лінгвістичну репрезентацію дійсності, інсталювати нові категорії в його уявлення про, здавалося б, усталені феномени. Акцентування ролі мови як інструменту когнітивної діяльності спричинило, на думку дослідників, посилений інтерес до метафори та її трактування як ключового засобу ментальної та лінгвістичної активності.

Мовна картина світу не є лише однією з низки спеціалізованих інтерпретацій дійсності, вона відіграє прецедентну роль і детермінує їхнє формування. Це зумовлено тим, що людина здійснює осмислення буття та власної ідентичності саме завдяки мові, що акумулює суспільно-історичний досвід як загальнолюдського, так і національного характеру. Загальнолюдський компонент обумовлює специфічні риси мовної системи на всіх її рівнях. Отже, через притаманну мові специфіку, у свідомості її носіїв конституюється особлива мовна модель світу, крізь призму якої відбувається інтерпретація дійсності. Така інтерпретація вербалізується метафорами.

Під час дослідження художнього тексту виникає термінологічна колізія, оскільки текст може представляти різні об'єкти: текст як продукт природної мови (первинна моделювальна система) і текст як витвір художньої творчості (вторинна моделювальна система). Природну мову вважають первинною моделювальною системою, оскільки за її допомогою людина пізнає навколишній світ і називає явища та предмети реальної дійсності. Художній текст визначають як вторинну моделювальну систему, оскільки в ньому поєднуються відображення об'єктивного світу та авторська вигадка. У цьому контексті мова художнього тексту стає особливою знаковою системою, де кожне слово та образ отримують нові значення [40, с. 7].

Концепт FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА у німецьких художніх текстах здебільшого отримує метафоричну вербалізацію. Метафори дозволяють не лише передати значення цього концепту, але й надати йому додаткових емоційних і культурних відтінків, що є важливими для глибшого розуміння цієї соціальної категорії.

Узагальнену теоретичну рамку для аналізу таких метафоричних моделей пропонує З. Кьовечеш, який у праці «Metaphor: A Practical Introduction» описує типові концептуальні метафори міжособистісних стосунків на кшталт FRIENDSHIP IS A JOURNEY чи FRIENDSHIP IS A LIVING ORGANISM [45, с. 119]. У пізнішій монографії «Where Metaphors Come From: Reconsidering Context in Metaphor» дослідник наголошує, що конкретна метафорична конфігурація завжди зумовлена контекстом – культурним, жанровим, дискурсивним [46, с. 96].

Вербалізація концепту FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА в німецькомовному дискурсі через метафори та інші мовні засоби допоможуть не лише передати значення цього соціального феномену, але й додати йому емоційні, культурні та соціальні відтінки. Використання різних метафор дозволяє відображати дружбу як багатогранне явище, яке може включати елементи емоційної близькості, підтримувати, а також інтелектуальну або родинну взаємодію. Пропоновані метафори створюють глибоке уявлення про природу дружби, що виявляється в її різних аспектах, від тепла і прихильності до більш абстрактних і складних форм, таких як зміни в житті та духовне збагачення. які, метафори, що описують дружбу як природне явище або живу істоту, надають цьому концепту динамічність та багатозначність.

1.5. Методологія та методика дослідження концепту у художньому дискурсі

Дослідження концепту FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА у художньому дискурсі потребує комплексного методологічного підходу, який поєднує інструментарій когнітивної лінгвістики, дискурс-аналізу та лінгвокультурології. Методологічна база дослідження ґрунтується на інтеграції різних наукових підходів, що дозволяє всебічно проаналізувати особливості вербалізації та функціонування концепту в німецькомовних художніх текстах. Оскільки концепт є складним ментальним утворенням, що відображає культурні цінності та соціальні норми певної мовної спільноти, його дослідження вимагає застосування як традиційних лінгвістичних методів, так і сучасних когнітивних методик аналізу [47, с. 113].

У сучасних посібниках з когнітивної лінгвістики послідовно підкреслюється доцільність поєднання якісних та кількісних методів аналізу, а також інтеграції дискурс-аналітичного та когнітивно-метафоричного підходів [26; 62]. Дослідження Х. Yin [63] демонструє, що аналіз концептуальних метафор має здійснюватися не лише на рівні окремих лексем, а й на рівні глобальної дискурсивної організації тексту, де метафора може розглядатися як засіб структурування художньої картини світу, а також із позицією Р. Гіббса [37], який наполягає на емпіричній перевірці метафоричних моделей у реальному дискурсі.

Методологічну основу дослідження становлять фундаментальні принципи когнітивної лінгвістики, згідно з якими мова є не автономною системою, а частиною загальної когнітивної діяльності людини. Це означає, що мовні структури безпосередньо відображають способи концептуалізації дійсності, властиві носіям певної мови та культури. У контексті дослідження концепту FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА цей підхід дозволяє розглядати мовні одиниці не лише як засоби номінації, а як вербальні репрезентації складних ментальних структур, що формують уявлення про дружбу в німецькомовній культурі.

Основоположним для нашого дослідження є принцип антропоцентризму, який передбачає, що в центрі мовної картини світу перебуває людина з її досвідом, цінностями та способами осмислення дійсності. Концепт FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА, будучи антропоцентричним за своєю природою, відображає уявлення про міжособистісні стосунки, що є важливою складовою соціального буття людини. Тому аналіз цього концепту неможливий без урахування людського фактора в мові та культурної специфіки його сприйняття [25, с. 84].

Методологічно важливим є також принцип польової організації лексики, згідно з яким лексичні одиниці, що репрезентують певний концепт, утворюють структуровану систему з ядром і периферією. Ядро концепту складають прототипні значення, зафіксовані в словникових дефініціях, тоді як периферію формують додаткові смисли, конотації, асоціації та культурно специфічні компоненти. Така модель дозволяє систематизувати розрізнені мовні одиниці та виявити ієрархію значень у структурі концепту.

Важливою методологічною настановою є розуміння художнього тексту як особливого типу дискурсу, в якому концепти набувають додаткових смислових відтінків завдяки авторській інтерпретації та контекстуальному оточенню [32, с. 48]. Художній дискурс характеризується багат шаровістю, де кожен рівень комунікації (автор-читач, персонаж-персонаж) вносить свій внесок у формування змісту концепту. Тому аналіз концепту FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА в художньому дискурсі вимагає врахування як експліцитних мовних засобів його вербалізації, так і імпліцитних смислів, що виникають у процесі художньої комунікації.

Дослідження ґрунтується також на принципах дискурс-аналізу, що передбачає розгляд мовних явищ у широкому контексті їх функціонування [59, с. 163]. Дискурсивний підхід дозволяє виявити, як концепт FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА актуалізується в конкретних комунікативних ситуаціях, які дискурсивні стратегії використовують автори для його репрезентації, та як контекст впливає на інтерпретацію концепту читачем.

Особливу увагу приділяється взаємодії лінгвістичних і екстралінгвістичних факторів, що формують зміст концепту в художньому творі.

Для всебічного аналізу концепту FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА в художньому дискурсі застосовується комплекс взаємодоповнюючих методів, що відображають багатоаспектність об'єкта дослідження. Кожен метод виконує специфічну функцію в загальній дослідницькій стратегії, забезпечуючи повноту та об'єктивність аналізу.

Метод концептуального аналізу є основним у дослідженні, оскільки він спрямований на реконструкцію змісту концепту через аналіз його мовних репрезентацій. Цей метод передбачає виявлення та систематизацію всіх мовних засобів, що вербалізують концепт FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА в досліджуваних текстах. Концептуальний аналіз включає кілька етапів: ідентифікацію номінативного поля концепту, аналіз семантики ключових лексем, виявлення когнітивних ознак концепту та моделювання його структури [30, с. 92]. Особлива увага приділяється аналізу словникових дефініцій, що дозволяє визначити ядро концепту, а також контекстуальному аналізу, який розкриває периферійні компоненти його змісту.

Дистрибутивний аналіз спрямований на вивчення сполучуваності лексем, що вербалізують концепт, з іншими словами в тексті. Цей метод дозволяє виявити типові контексти вживання ключових слів концепту, визначити їх синтагматичні зв'язки та з'ясувати, які ознаки концепту актуалізуються в різних мовленнєвих ситуаціях. Дистрибутивний аналіз допомагає встановити, з якими прикметниками, дієсловами та іншими частинами мови найчастіше поєднуються номінанти концепту FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА, що розкриває додаткові смислові компоненти концепту.

Метод польового моделювання застосовується для структурування номінативного поля концепту та визначення відношень між його компонентами. Згідно з цим методом, лексичні одиниці, що репрезентують концепт, організовані за принципом поля з ядром і периферією. Ядро складають прямі номінації концепту (*Freundschaft*, *Freund/Freundin*), тоді як периферію

формують похідні лексеми (*freundlich, freundschaftlich, befreundet*), синоніми, антоніми, асоціативно пов'язані слова та фразеологічні одиниці. Польове моделювання дозволяє наочно представити структуру концепту та виявити ступінь значущості різних його компонентів.

Метод метафоричного аналізу є особливо важливим для дослідження художнього дискурсу, оскільки метафора є основним когнітивним механізмом концептуалізації абстрактних понять. Цей метод ґрунтується на теорії концептуальної метафори Дж. Лакоффа та М. Джонсона [47, с. 58], згідно з якою метафора є не лише стилістичним засобом, а способом мислення та структурування досвіду. Метафоричний аналіз передбачає виявлення метафоричних моделей, що використовуються для концептуалізації дружби, визначення сфер-джерел метафоричної проекції та інтерпретацію культурної мотивованості метафор. У рамках цього методу аналізуються антропоморфні, просторові, біоморфні, реіфікаційні та інші типи метафор, що репрезентують концепт FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА.

Контекстуальний аналіз дозволяє досліджувати функціонування концепту в конкретних мовленнєвих ситуаціях, представлених у художніх текстах. Цей метод спрямований на виявлення контекстуально зумовлених значень лексем, що вербалізують концепт, та визначення впливу контексту на актуалізацію тих чи інших когнітивних ознак концепту. Контекстуальний аналіз включає розгляд як мікроконтексту (безпосереднє оточення слова в реченні), так і макроконтексту (більш широкий контекст епізоду, розділу або всього твору), що дозволяє простежити динаміку розгортання концепту в тексті.

Метод інтерпретаційного аналізу застосовується для виявлення імпліцитних смислів і культурних конотацій, пов'язаних з концептом FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА. Цей метод особливо важливий для аналізу художнього дискурсу, оскільки дозволяє розкрити авторське бачення концепту, його індивідуально-авторську інтерпретацію та художні засоби його репрезентації [60, с. 71]. Інтерпретаційний аналіз включає також звернення до

культурного та історичного контексту створення твору, що допомагає краще зрозуміти соціокультурні чинники, що впливають на концептуалізацію дружби.

Порівняльний метод застосовується для зіставлення особливостей репрезентації концепту FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА в різних художніх творах, що дозволяє виявити як універсальні, так і індивідуально-авторські особливості концептуалізації дружби. Порівняльний аналіз включає також зіставлення даних словників різних типів (тлумачних, синонімічних, фразеологічних), що допомагає побудувати більш повну модель концепту.

Дослідження концепту FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА здійснюється послідовно, у кілька етапів, кожен з яких має специфічні завдання та застосовує відповідний методичний інструментарій.

Перший етап – підготовчий – передбачає формування теоретико-методологічної бази дослідження, вивчення наукової літератури з проблематики концептуального аналізу, дискурс-аналізу та лінгвокультурології. На цьому етапі здійснюється критичний огляд існуючих підходів до дослідження концептів, визначається власна дослідницька позиція та обґрунтовується вибір методів аналізу. Важливою частиною підготовчого етапу є також формування корпусу текстів для аналізу, що включає відбір німецькомовних художніх творів, у яких концепт FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА є значущим для розгортання сюжету та характеристики персонажів.

Другий етап – лексикографічний аналіз – спрямований на вивчення словникових дефініцій ключової лексики Freundschaft та споріднених слів у тлумачних, синонімічних та інших типах словників німецької мови. Цей етап дозволяє визначити ядерні компоненти концепту, його основні дефініційні ознаки та встановити системні зв'язки з іншими лексемами в мовній системі. Лексикографічний аналіз включає також вивчення внутрішньої форми слова, його етимології та історії розвитку значень, що розкриває культурну мотивованість концепту.

На цьому етапі складається номінативне поле концепту FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА, яке включає: 1) пряму номінацію (*Freundschaft*); 2)

номінації суб'єктів дружби (*Freund, Freundin*); 3) ад'єктивні характеристики (*freundlich, freundschaftlich*); 4) дієслова, що позначають дії, пов'язані з дружбаю (*befreunden, anfreunden*); 5) складні слова з компонентом *Freund-* або *-freund* (*Freundschaftsbeweis, Kinderfreund*); 6) фразеологічні одиниці та стійкі словосполучення.

Третій етап – аналіз вербалізації концепту в художніх текстах – є центральним у дослідженні. На цьому етапі здійснюється суцільна вибірка контекстів, що містять лексичні одиниці номінативного поля концепту *FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА*, з відібраних художніх творів. Кожен контекст піддається детальному аналізу з метою виявлення актуалізованих когнітивних ознак концепту, способів його мовної репрезентації та функцій у структурі художнього тексту.

Аналіз здійснюється на кількох рівнях:

Лексико-семантичний рівень: вивчення прямих номінацій концепту, їх семантичних варіантів, синонімічних і антонімічних відношень, сполучуваності з іншими лексемами. На цьому рівні визначаються основні семантичні компоненти, що формують поняттєву складову концепту.

Метафоричний рівень: виявлення та класифікація метафоричних моделей концептуалізації дружби. Аналізуються антропоморфні метафори (дружба як жива істота), просторові метафори (дружба як міст, зв'язок), природні метафори (дружба як рослина, природне явище), артефактні метафори (дружба як будівля, інструмент) та інші типи метафоричного переносу. Особлива увага приділяється культурній мотивованості метафор та їх ролі у формуванні образної складової концепту.

Фразеологічний рівень: аналіз усталених словосполучень, ідіом і прислів'їв, що містять номінації концепту *FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА*. Фразеологічні одиниці є важливим джерелом інформації про культурно специфічні уявлення про дружбу, оскільки вони зберігають стереотипні уявлення мовної спільноти про цей феномен.

Дискурсивний рівень: розгляд концепту в контексті комунікативних ситуацій, представлених у художніх творах. На цьому рівні аналізується, як концепт функціонує в діалогах персонажів, авторських коментарях, внутрішніх монологів, як він розкривається через систему персонажів і розгортання сюжету. Особлива увага приділяється ролі концепту в характеристиці персонажів та розвитку конфліктів у творі [45; 46].

Четвертий етап – моделювання структури концепту – передбачає узагальнення результатів попереднього аналізу та побудову структурної моделі концепту FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА. Модель відображає ієрархічну організацію концепту, виділяючи ядро (поняттєва складова), ближню периферію (образна складова) та дальню периферію (ціннісна складова та культурно специфічні конотації). У моделі представлені основні когнітивні ознаки концепту, їх взаємозв'язки та відносна значущість для німецькомовної лінгвокультури.

Структурна модель концепту включає:

- **Поняттєве ядро:** основні дефініційні ознаки дружби (взаємна симпатія, довіра, підтримка, добровільність).
- **Образний компонент:** метафоричні та метонімічні моделі репрезентації дружби (дружба як зв'язок, дружба як опора, дружба як шлях).
- **Ціннісну складову:** оцінні характеристики дружби, її місце в ієрархії цінностей, емоційні конотації.
- **Культурно-специфічні компоненти:** особливості концептуалізації дружби в німецькій культурі, відмінності від інших лінгвокультур [48; 49].

П'ятий етап – інтерпретація результатів – спрямований на узагальнення та теоретичне осмислення отриманих даних. На цьому етапі формулюються висновки про особливості вербалізації концепту FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА в німецькомовному художньому дискурсі, виявляються універсальні та культурно специфічні риси концептуалізації дружби, визначається роль художнього дискурсу в трансляції та трансформації концепту. Результати дослідження

співвідносяться з даними інших наукових праць, що дозволяє визначити внесок даного дослідження в розвиток лінгвоконцептології та дискурсології.

Шостий етап – узагальнення та презентація результатів – полягає у формулюванні теоретичних і практичних висновків дослідження, визначенні перспектив подальших студій у цьому напрямку та підготовці наукових публікацій за результатами роботи.

Емпіричну базу дослідження становлять німецькомовні художні твори різних жанрів, у яких концепт FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА є значущим для розгортання сюжету та характеристики персонажів. Відбір текстів здійснювався за кількома критеріями, що забезпечують репрезентативність матеріалу та достовірність результатів дослідження.

Критерій релевантності: тексти повинні містити достатню кількість контекстів, що репрезентують концепт FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА, щоб забезпечити можливість всебічного аналізу. До корпусу включені твори, у яких дружні стосунки між персонажами є центральною темою або важливим елементом сюжету.

Критерій жанрової різноманітності: для забезпечення повноти аналізу відібрані твори різних жанрів (роман, повість, оповідання), що дозволяє виявити специфіку репрезентації концепту в різних типах художнього дискурсу. Зокрема, аналізуються твори „Am kürzeren Ende der Sonnenallee” Томаса Бруссіґа [24], „Pünktchen und Anton” Еріха Кестнера [43] та „Tschick” Вольфганга Герндорфа [42].

Критерій хронологічної репрезентативності: до корпусу увійшли твори різних періодів, що дозволяє простежити динаміку концептуалізації дружби та виявити зміни в уявленнях про цей соціальний феномен у німецькомовній культурі.

Критерій автентичності: аналізуються виключно оригінальні німецькомовні тексти, без залучення перекладів, що забезпечує точність лінгвістичного аналізу та виключає можливі спотворення, пов'язані з перекладом.

Додатковим джерелом матеріалу є тлумачні, синонімічні, фразеологічні та етимологічні словники німецької мови, що використовуються на етапі лексикографічного аналізу концепту. Зокрема, залучаються такі авторитетні лексикографічні джерела, як Duden – Das große Wörterbuch der deutschen Sprache [27], DWDS (Das Digitale Wörterbuch der deutschen Sprache) [28], PONS Wörterbuch der deutschen Sprache [52] та інші.

Обсяг проаналізованого матеріалу становить понад 500 контекстів, що містять лексичні одиниці номінативного поля концепту FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА, що забезпечує статистичну значущість кількісних даних і достовірність якісних висновків.

Отже, методологія та методика дослідження концепту FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА у німецькомовному художньому дискурсі ґрунтується на інтеграції різних наукових підходів і застосуванні комплексу взаємодоповнюючих методів, що забезпечує всебічність і об'єктивність аналізу. Поетапна організація дослідження дозволяє послідовно розкрити різні аспекти концепту – від його словникового визначення до художньої інтерпретації, що дає можливість побудувати цілісну модель концепту та виявити особливості його функціонування в художньому дискурсі.

Висновки до розділу 1

У першому розділі дослідження розглянуто теоретико-методологічні засади вивчення концепту FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА у німецькомовному художньому дискурсі, що дозволило сформулювати міцну наукову базу для подальшого емпіричного аналізу.

Аналіз категорійно-понятійного апарату дискурсології показав, що дискурс є багатовимірним комунікативним феноменом, який включає не лише мовні одиниці, а й соціокультурні, психологічні, прагматичні та політичні фактори. Дискурс тісно пов'язаний із соціальною практикою і виступає потужним інструментом для аналізу соціальних і культурних явищ. Підходи Т.А. ван Дейка та К.Серажим акцентують увагу на взаємодії експліцитних лінгвістичних компонентів та імпліцитних когнітивних і соціальних знань у структурі дискурсу, що є принципово важливим для розуміння механізмів вербалізації концепту FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА.

Дослідження художнього дискурсу виявило його специфічні особливості, що відрізняють його від інших типів дискурсу. Художній дискурс характеризується складною багат шаровою структурою, де створення смислів здійснюється на різних рівнях комунікації: зовнішньому (між автором і читачем) та внутрішньому (між персонажами). Комунікативний аспект реалізується через регулятивну функцію, що виявляється у впливі автора на свідомість читача. Соціокультурний аспект виявляється через зв'язок індивідуальної авторської картини світу з колективними уявленнями певної епохи та культури.

Вивчення категорійно-понятійного апарату когнітивної лінгвістики дозволило визначити концепт як складне багатовимірне ментальне утворення, що активно функціонує в когнітивних процесах і забезпечує зв'язок між мовою та культурою. Концепт виступає як базова одиниця мислення, що формує ментальну репрезентацію світу і є посередником між внутрішнім світом індивіда та соціокультурними настановами. Принципово важливим є розмежування понять «концепт» і «поняття»: поняття є лише ядерною частиною концепту, тоді

як концепт включає додаткові образні, ціннісні та культурно специфічні компоненти.

Дослідження будови концептів виявило існування кількох підходів до моделювання їх структури. Найбільш поширеною є польова модель, що передбачає виділення ядра (основне поняття, денотативне значення) та периферії (додаткові ознаки, конотації, асоціації).

Вивчення вербалізації концепту FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА в німецькомовному дискурсі показало, що цей концепт здебільшого отримує метафоричну репрезентацію. Системний потенціал значеннєвих компонентів номінантів концепту дозволяє розглядати дружбу в кількох аспектах: як стосунки на основі прихильності й довіри, як коло знайомих, як соціальну мережу підтримки, як спорідненість.

Емпіричну базу дослідження становлять німецькомовні художні твори різних жанрів і періодів, відібрані за критеріями релевантності, жанрової різноманітності, хронологічної репрезентативності та автентичності. Зокрема, аналізуються твори „Am kürzeren Ende der Sonnenallee” Т. Бруссіга, „Pünktchen und Anton” Еріха Кестнера та „Tschick” В. Герндорфа. Додатковим джерелом є авторитетні лексикографічні джерела німецької мови (Duden, DWDS, PONS).

Отже, перший розділ дослідження створив міцний теоретико-методологічний фундамент для проведення комплексного аналізу концепту FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА у німецькомовному художньому дискурсі. Визначено ключові поняття, обґрунтовано вибір методів дослідження та окреслено перспективи подальшого аналізу, що дозволить у наступних розділах детально розглянути особливості вербалізації та функціонування досліджуваного концепту в німецькомовних художніх текстах.

РОЗДІЛ 2. ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА У СУЧАСНОМУ НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ДИСКУРСІ

2.1. Номінативне поле концепту FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА

Концепт FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА займає одне з центральних місць у соціальних і культурних дослідженнях, оскільки це поняття охоплює глибокі емоційні, психологічні та соціальні зв'язки між індивідами, які мають величезне значення для особистісного розвитку та соціального функціонування людини. Дружба не лише відображає людські стосунки, засновані на взаємних почуттях симпатії і підтримки, але й виконує важливу функцію в соціальній інтеграції, створенні соціальних груп та збереженні гармонії в суспільстві. Це поняття має багатогранне значення, що включає не лише емоційну складову, але й моральні, етичні та соціальні аспекти, що визначають стабільність групи і спільноти.

Важливо зазначити, що концепт FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА є не лише індивідуальним, але й соціальним феноменом, який є невід'ємною частиною життя людини. Відносини дружби здійснюють соціальну функцію, забезпечуючи стабільність і гармонію в соціальних мережах, а також виконують важливу психологічну роль для особистості. Наприклад, в умовах високих соціальних вимог і стресових ситуацій саме дружба може стати тим емоційним ресурсом, який допомагає людині впоратися з труднощами, подолати внутрішні конфлікти і проблеми, створюючи емоційну підтримку в критичних ситуаціях.

У процесі дослідження концепту FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА важливо враховувати, що кожна культура має свої уявлення про це поняття, які відображаються через мовні, соціальні й культурні характеристики. В одних культурах дружба є основою соціальної стійкості, основною основою для підтримки колективу та індивідуума в складних умовах. В інших же культурах дружба може мати більш інтимний характер, з акцентом на взаємну симпатію і емоційну близькість, що дозволяє людині переживати важкі моменти через емоційну підтримку [5, с. 110].

Значення терміну «дружба» варіюються в залежності від того, яку соціальну та культурну роль він відіграє у різних мовах і культурах. У багатьох словниках це поняття описується як сукупність відносин між людьми, що ґрунтуються на взаємних емоціях, довірі, підтримці і повазі. Визначення, які даються в різних словниках, часто акцентують на тому, що дружба не є лише простою емоційною прихильністю, але й певною формою соціального зв'язку, де кожен індивід виступає не лише як емоційний партнер, але й як моральний і соціальний підтримувач іншого.

У словнику Duden [27] слово „*Freundschaft*” визначається як «*auf gegenseitiger Zuneigung beruhendes Verhältnis von Menschen zueinander*», що перекладається як «відносини між людьми, засновані на взаємній симпатії» (тут і далі переклад наш, Новосад А.). Це визначення підкреслює важливість емоційної складової дружби, вказуючи на те, що саме через емоційну прихильність та близькість формуються стійкі і здорові стосунки. Термін, що описує такі відносини, широко використовується в контексті особистих, приватних взаємодій, де емоції стають основним фундаментом для підтримки і розвитку таких зв'язків.

У словнику DWDS [28] слово „*Freundschaft*” визначається як „*Verhältnis zwischen Menschen oder zwischen menschlichen Gemeinschaften, das auf gegenseitiger Neigung und auf gegenseitigem Vertrauen beruht*”, що перекладається як «відносини між людьми або між людськими спільнотами, що ґрунтуються на взаємній симпатії та довірі». Це визначення підкреслює важливість емоційної складової дружби, вказуючи на те, що саме через емоційну прихильність та близькість формуються стійкі і здорові стосунки. Термін, що описує такі відносини, широко використовується в контексті особистих, приватних взаємодій, де емоції стають основним фундаментом для підтримки і розвитку таких зв'язків.

Водночас PONS [52] надає більш глибоке і розширене визначення терміна „*Freundschaft*”, де підкреслюється „*eine enge, vertrauensvolle Beziehung zwischen Menschen*”, що можна перекласти як «тісні, довірливі стосунки між людьми». Це

визначення акцентує увагу на тому, що дружба не лише побудована на емоціях, але й на основі глибокої довіри та готовності надавати моральну підтримку, що робить її важливою складовою соціальних відносин, здатною допомагати людині пройти через важкі етапи життя.

Розглянемо спільнокореневі слова та синоніми лексеми «дружба». Лексична різноманітність для позначення «дружби» дозволяє розширити розуміння цього концепту через більш точні відображення різних типів відносин між людьми. У німецькій мові до синонімів слова „*Freundschaft*” відносяться такі терміни, як „*Kameradschaft*” (товаришування), „*Partnerschaft*” (партнерство), „*Verhältnis*” (відносини). Важливо зазначити, що хоча всі ці терміни пов’язані з концептом дружби, вони мають різну соціальну забарвленість, що відображає різні типи взаємодії між індивідами.

„*Partnerschaft*” частіше асоціюється з професійними або юридичними стосунками, в той час як „*Kameradschaft*” використовується для опису відносин у групах, де головною метою є співпраця та взаємопідтримка в умовах спільної діяльності. Це дає змогу зрозуміти, як соціальні ролі та соціальні групи можуть змінювати значення «дружби» в залежності від контексту.

Також цікавою є форма дієслів, що пов’язані з цим концептом: «дружити», «товаришувати», «співпрацювати», «підтримувати». Вони всі позначають різні види активності, які є важливими для розвитку стосунків. Усе це допомагає краще усвідомити соціальні та емоційні відтінки, що є притаманними для кожного з видів дружби [57, с. 43].

Поняття «дружба» має глибоке соціальне підґрунтя, що визначає її значущість для суспільства. Як уже зазначалося, в колективістських культурах дружба часто пов’язана з груповою згуртованістю, де важливим є підтримка всіх членів спільноти, що сприяє стабільності і є важливим елементом соціальної інтеграції. В індивідуалістичних суспільствах, таких як багато західних, дружба часто розглядається як більше приватний акт, який відповідає потребам особистісного розвитку та емоційного комфорту індивіда. Це є відображенням

більшої незалежності особистості в таких культурах, де кожен має більшу свободу у виборі своїх друзів і партнерів.

Цей соціокультурний аспект дружби також впливає на її мовну вербалізацію, де в кожній культурі концепт «дружби» відображає різні соціальні й емоційні норми, які допомагають підтримувати рівновагу між індивідумом та групою. Наприклад, у деяких культурах термін «дружба» може мати соціально зобов'язуючий відтінок, тоді як в інших – є більш неформальним і інтимним [41, с. 114].

Дружба, як прояв соціальних відносин, також активно вербалізується через мовні одиниці і спільнокореневі слова, що є не лише засобами комунікації, але й відображають культурні та соціальні реалії кожної нації. Порівняльний аналіз цього поняття в різних мовах допомагає з'ясувати не лише значення терміна «дружба», але й глибше проникнути в соціальні структури, на яких ґрунтуються міжособистісні відносини в кожному суспільстві. Лексичні одиниці, що пов'язані з дружбою, відображають багато аспектів: від емоційних переживань до практичних, соціальних обов'язків, які є важливими для підтримки групової гармонії та індивідуального психологічного благополуччя [51, с. 49].

Лексичні одиниці в ролі прикметників характеризують дружбу через її суб'єктів, емоційну наповненість, тривалість та інтенсивність:

Через її суб'єктів: *bedenkliche, intellektuelle, einst bestandene Freundschaft* (різні види дружби, наприклад, інтелектуальна чи така, що була, але вже зникла).

Із позитивними емоційно-оцінними конотаціями: *warme, wohlmeinende, regelrechte, aufrichtige, respektvolle Freundschaft* (тепла, щира, правильна дружба).

Підкреслюючи тривалість стосунків: *ein Leben lang anhaltende, fürs ganze Leben ausdauernde, altbewährte Freundschaft* (дружба, що триває все життя).

Глибину стосунків: *innige, allerintimste, nahe Freundschaft* (глибока, інтимна дружба).

Інтенсивність: *warme, schweflige, aufflammende Freundschaft* (активна, з яскравими емоціями).

У лексичному полі концепту «дружба» спільнокореневі слова займають важливе місце, оскільки вони допомагають розкрити різні аспекти цього багатогранного поняття. Спільнокореневі слова часто використовуються для вираження відносин, емоцій та поведінки, що безпосередньо пов'язані з дружною, а також для позначення різних типів дружніх стосунків у різних соціальних контекстах.

Ці лексичні одиниці дозволяють точніше описати конкретні відносини, які ґрунтуються на взаємній симпатії, довірі, підтримці та взаєморозумінні. Спільнокореневі слова в межах концепту «дружба» відображають не лише емоційні аспекти цього поняття, а й моральні, етичні та соціальні складові, які визначають стабільність дружніх зв'язків у різних культурах. Вивчення цих слів дає можливість краще зрозуміти, як поняття «дружба» вербалізується через різні лексичні одиниці та фрази, що використовуються в мовній практиці.

Іменники „*Freund*” («чоловік») / „*Freundin*” («жінка») є основними термінами для позначення людей, які знаходяться у дружніх стосунках. „*Freund*” означає «друг», а „*Freundin*” – «подруга». Вони використовуються в дуже широкому контексті для позначення осіб, які підтримують одне одного на основі взаємної симпатії, довіри та підтримки. У німецькій мові ці слова є першочерговими для позначення людей, які активно спілкуються, проводять час разом та підтримують один одного.

Приклад: „*Er ist mein bester Freund*” («Він мій найкращий друг») [27].

Прикметник „*freundlich*” означає «дружелюбний» або «доброзичливий». Він використовується для опису людей, які проявляють позитивне ставлення до оточуючих, відзначаються доброзичливістю та бажанням допомогти. У цьому контексті, „*freundlich*” вказує не тільки на особисту поведінку, але й на загальний настрій або атмосферу, яка сприяє добрим стосункам і взаємопідтримці.

Приклад: „*Sie ist eine sehr freundliche Person*” («Вона дуже дружельюбна людина») [27].

Прикметник „*Freundschaftlich*” перекладається як «дружній» або «товариський» і часто використовується для опису стосунків, які характеризуються взаємною підтримкою та доброзичливістю. „*Freundschaftlich*” зазвичай вказує на тісні стосунки, де одна особа активно підтримує іншу на емоційному або соціальному рівні. Приклад: „*Sie haben ein freundschaftliches Verhältnis*” («Вони мають дружні стосунки») [28].

Фраза „*Freundschaftlich verbunden*” означає «тісно пов’язані дружбою». Вона використовується для опису людей або груп, які мають глибокі, щирі та стабільні дружні стосунки. Це може стосуватися не лише особистих взаємодій, але й відносин між цілими колективами або соціальними групами. Приклад: „*Die beiden sind freundschaftlich miteinander verbunden*” («Ці двоє тісно пов’язані дружбою») [52].

„*Freundschaftsbeweis*” позначає «доказ дружби» або «вияв дружби». Воно відноситься до певних жестів чи дій, що демонструють істинність і глибину дружби. Це можуть бути подарунки, особисті жертви, або навіть прості слова підтримки, що підтверджують серйозність стосунків. Приклад: „*Das war ein wahrer Freundschaftsbeweis*” («Це був справжній доказ дружби») [27].

„*Freundschaftspflege*” означає «підтримка дружби» або «догляд за дружбою». Це стосується дій, які сприяють збереженню і розвитку дружніх стосунків. Це може включати регулярне спілкування, допомогу в складних ситуаціях, а також спільне проведення часу. Важливість дружби в соціальному контексті полягає саме в активній її підтримці. Приклад: „*Die Pflege einer Freundschaft erfordert Zeit und Aufmerksamkeit*” («Підтримка дружби вимагає часу і уваги») [28].

„*Freundschaftsangebot*” – «пропозиція дружби» або «запрошення до дружби». Вона може бути прямим запитом про бажання стати друзями або проявом ініціативи щодо розвитку дружніх стосунків. Це може бути як в прямому, так і в переносному значенні, коли одна особа виявляє бажання

побудувати більш тісні стосунки. *Приклад: „Er machte mir ein Freundschaftsangebot”* («Він запропонував мені дружбу») [52].

„*Freundschaftsvertrag*” означає «дружній договір» або «угода про дружбу». Це метафоричне або юридичне поняття, що описує форму зв’язку або домовленості між двома особами, які обіцяють підтримувати одне одного в певний спосіб. Часто використовується в контексті політики або формальних організацій. *Приклад: „Der Freundschaftsvertrag zwischen den beiden Ländern wurde unterzeichnet”* («Договір дружби між двома країнами був підписаний») [28].

„*Freundschaftsbeziehung*” – «дружні стосунки» або «відносини дружби». Це поняття позначає конкретні стосунки, які формуються між людьми і засновані на довірі, підтримці та взаємній повазі. Вони можуть бути дуже близькими та глибокими, або менш інтимними, але завжди мають емоційну основу. *Приклад: „Ihre Freundschaftsbeziehung ist sehr stark»* («Їхні дружні стосунки дуже сильні») [27].

„*Freundschaftsspiel*” означає «товариська гра» або «дружній матч». Він використовується в спортивних контекстах для позначення матчів, що не мають конкурентного значення, а проводяться з метою підтримки добрих відносин між командами або гравцями. *Приклад: „Das nächste Freundschaftsspiel findet am Samstag statt”* («Наступна товариська гра відбудеться в суботу») [52].

„*Sich anfreunden*” – дієслово, що означає «подружитися» або «стати друзями з кимось». Від нього утворюються різні форми, які використовуються для опису процесу встановлення дружніх стосунків. *Приклад: „Sie haben sich in der Schule angefreundet”* («Вони подружилися в школі») [28].

„*Freundschaftlich verbunden sein*” – фраза, що означає «бути пов’язаним дружбою». Вказує на наявність тісних дружніх стосунків між людьми. *Приклад: „Die beiden sind freundschaftlich miteinander verbunden”* («Ці двоє тісно пов’язані дружбою») [52].

Вираз „*Freundschaft schließen*” означає «завести дружбу» або «укласти дружбу». Використовується для позначення моменту або процесу початку

дружніх стосунків. Приклад: „*Ich möchte eine Freundschaft mit dir schließen*” («Я хочу завести з тобою дружбу») [27].

„*Freundschaft pflegen*” означає «підтримувати дружбу». Вказує на активне збереження та розвиток дружніх стосунків через спільні дії та взаємну увагу. Приклад: „*Sie pflegen ihre Freundschaft seit Jahren*” («Вони підтримують свою дружбу багато років») [28].

Концепт FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА є багатограним соціальним та емоційним феноменом, який розкривається через різні лексичні одиниці та метафори. Вивчення вербалізації дружби в німецькомовному дискурсі дозволяє глибше зрозуміти її різноманітні аспекти, включаючи душевну підтримку, довіру, безкорисливу допомогу та спільну пригоду. Метафори, які використовують для формування концепту дружби, надають цю поняттю додаткові емоційні та культурні відтінки, що розширюють глибину і складність дружніх стосунків у літературних творах. також, образи, які порівнюють дружбу з містом, щитом або навантаженням, допомагають зобразити як стабільність, так і динамізм дружніх стосунків. Важливим є також те, як дружба представлена через спільні зусилля, що підкреслюють її значущість для соціальної інтеграції та підтримки індивідуума в складних ситуаціях.

Наступний пункт буде присвячений метафоричному вираженню концепту FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА, що дозволить ще глибше дослідити його виразні засоби та емоційні відтінки через літературні твори.

2.2. Метафоричне вираження концепту FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА

У німецькомовній літературі концепт дружби часто виражається через метафори, що дозволяють глибше розкрити емоційні та когнітивні аспекти цього соціального явища. Метафори надають можливість зобразити дружбу як взаємну підтримку, спільний розвиток, безкорисливу допомогу, опору та зв'язок

між людьми, який може існувати навіть у найскладніших умовах. Через такі метафори автори виражають важливість дружби для формування особистості та розвитку соціальних відносин у сучасному світі. Метафори створюють багатий, живий образ дружби, дозволяючи читачеві відчути її емоційне значення та вплив на характер і поведінку героїв. Нижче розглядаються основні метафори, що використовуються для вираження концепту FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА в німецькомовній літературі на прикладі творів „Am kürzeren Ende der Sonnenallee” Томаса Бруссіґа, „Pünktchen und Anton” Еріх Кестнера та „Tschick” Вольфганга Герндорфа.

1. «Дружба, як потужний ресурс і зв'язок між людьми».

У творі „Am kürzeren Ende der Sonnenallee” Томаса Бруссіґа [24] концепт дружби виражений через метафору „*Wir sind wie ein Potenzial*” («Ми – потенціал»). Ця метафора символізує єдність і силу, яку дружба надає своїм учасникам. Вона підкреслює, що група друзів, навіть якщо кожен з них окремо не є видатною особистістю, об'єднується для досягнення спільної мети, що створює потужну колективну силу. Метафора показує, що дружба може стати основою для великих досягнень, які неможливо здійснити наодинці. Це відображає важливість соціальних зв'язків у формуванні особистості та зміцненні внутрішньої сили індивідуума, що може бути використано для боротьби з різними труднощами. З цього аспекту дружба виявляється не лише як емоційна підтримка, а й як важливий ресурс для досягнення значущих результатів.

2. «Дружба, як безкорислива підтримка».

У творі „Pünktchen und Anton” Еріх Кестнер [43] дружба зображена через метафору „*Die Freundschaft ist wie eine Brücke, die uns verbindet*” («Дружба – як міст, що нас з'єднує»). Це порівняння показує, що справжня дружба не лише забезпечує фізичну підтримку, але й має емоційне значення для кожного учасника цієї взаємодії. Міст є символом переходу з одного світу в інший, і, на думку Кестнера, дружба виконує саме таку роль у житті людини. Вона створює безпечний простір, де два люди можуть бути самими собою, не боячись осуду

чи непорозуміння. Дружба, яка є таким «містом», забезпечує глибоке емоційне з'єднання, яке дозволяє людям долати відстань і труднощі. Це стверджує важливість підтримки, яку може надати друг у моменти, коли інші ресурси не можуть бути ефективними.

3. «Дружба, як опора в складних ситуаціях».

У творі „Tschick” Вольфганга Герндорфа [42] зустрічається метафора „*Freundschaft ist wie ein Schutzschild, das dich vor allem Bösen schützt*” («Дружба – як щит, що захищає від усього поганого»). Метафора щита символізує дружбу як захист від зовнішніх небезпек і внутрішніх переживань, що виникають у складних ситуаціях. Щит не лише фізично захищає, але й створює емоційну безпеку, де кожна людина може відчувати підтримку і захист. У цьому контексті дружба стає не просто соціальною функцією, а ще й психологічною опорою, що дає змогу витримувати навіть найбільші труднощі життя. Важливим аспектом є те, що цей «щит» стає ефективним завдяки безкорисливій відданості та підтримці, яку надають справжні друзі. Отже, дружба виступає як фундамент для емоційного благополуччя в умовах соціальної чи психологічної загрози.

4. «Дружба, як безкорислива допомога».

У „Pünktchen und Anton” [43] Пюнктччен допомагає Антону без очікування винагороди, що можна висловити через метафору „*Freundschaft ist wie ein unsichtbares Band*” («Дружба – як невидимий зв'язок»), що показує безкорисливість і сталість підтримки, яку надають друзі. Ця метафора підкреслює, що справжня дружба не має матеріальних вимог і існує поза межами видимих і практичних інтересів. «Невидимий зв'язок» є уособленням глибокої емоційної прихильності, яка є основою для взаємної підтримки без будь-яких зобов'язань чи сподівань на винагороду. Метафора також вказує на те, що дружба може не проявлятися в очевидних вчинках, але все одно залишається непохитною і ефективною у важливі моменти. Це зображення безкорисливості і стабільності в дружбі є важливою частиною її емоційної сутності.

5. «Дружба, як спільна пригода».

У „Tschick” [42] дружба зображена через метафору „*Unsere Freundschaft ist wie ein Abenteuer, das nie endet*” («*Наша дружба – як пригода, що ніколи не закінчується*»). Дружба в цьому випадку постає як подорож, де важливі не лише її кінцеві результати, а й процес спільного переживання різних моментів життя. Метафора пригоди підкреслює, що дружба – це динамічний процес, що супроводжується новими враженнями, подіями та емоціями. Як і в пригоді, дружба допомагає долати труднощі, відкриваючи нові горизонти для кожного учасника. Важливим є те, що ця пригода триває, навіть коли життя змінюється, і друзі залишаються на стороні один одного. Така метафора робить дружбу не лише емоційною, але й екзистенційною категорією, яка збагачує життя людей через спільно пережиті миті.

6. «Дружба, як відданість і підтримка».

Метафора „*Du bist mein Fels in der Brandung*” («*Ти – мій камінь у бурі*») із „*Pünktchen und Anton*” [43] виражає відданість та стабільність, яку приносить дружба. Друзі виступають як камінь, на якому можна стояти навіть під час життєвих бурь і труднощів. Ця метафора підкреслює, що справжня дружба є стійким і незмінним джерелом підтримки, яке здатне витримати будь-які випробування часу та обставин. Камінь у бурі символізує надійність і силу, які не піддаються руйнації навіть у важких ситуаціях. Вона демонструє, як дружба може стати основою для емоційної стабільності та впевненості в собі. Ця метафора підсилює ідею, що дружба не лише надає комфорт, а й допомагає подолати життєві труднощі.

Концепт ДРУЖБА часто виражається через метафори, що додають емоційного забарвлення відносинам між людьми. Ці метафори дозволяють побачити не лише позитивні, а й складні сторони дружніх зв'язків, такі як зрада, розчарування чи підтримка в труднощах. Використання метафор у мовному контексті допомагає краще зрозуміти, як соціальні і моральні аспекти дружби відображаються через певні вирази.

Метафора „*Freund Hein hat jemanden geholt*” є поетичним і народним способом позначити смерть. „*Freund Hein*” – це уособлення смерті, яке є таким

самим, як і інші народні імена для позначення смерті, наприклад, „*Heinrich*” (яке стало синонімом для загального імені). Використання цього терміна дозволяє пом'якшити сприйняття смерті, підкреслюючи її природний і неминучий аспект. Метафора, звертаючись до смерті через «друга Хайна», намагається зробити її менш страшною, представляючи її як щось знайоме і неминуче. Вона може бути використана як для емоційного зняття напруги, так і для більш спокійного ставлення до смерті. У цій метафорі смерть уособлюється як «друг», що показує її неминучість і природний характер, зроблений менш страшним через використання м'якої імені.

Метафора „*Kein Kind / Freund von Traurigkeit*” описує людину, яка не є наївною або безтурботною, а, навпаки, володіє досвідом або схильністю до переживань і суму. Вона вказує на особу, яка знайома з життєвими труднощами і не сприймає світ лише через призму радості. Людина, яка не є «другом смутку», знає, що таке переживати важкі моменти. Така метафора підкреслює глибину і зрілість особистості, яка, на відміну від «дитини», не забуває про труднощі життя.

Метафора передає ідею, що людина, не є дитиною, вона має досвід страждань і важких часів, що надає їй більш глибокий погляд на життя. Метафора „*Kein (großer) Freund von etwas sein*” використовується для позначення того, що людина не підтримує або не любить щось. Термін «друг» тут не використовується в традиційному сенсі для позначення близьких стосунків, а для вираження негативного ставлення. Це може бути використано для вираження невдоволення чи неприязні до певної ідеї, явища чи ситуації. Вона допомагає передати, що людина не має емоційної прихильності чи зацікавленості в чомусь. Це вираз, що означає відсутність підтримки чогось, акцентуючи на негативному ставленні до цього.

Вираз „*Mein lieber Freund und Kupferstecher!*” має саркастичний і зневажливий відтінок. Вона використовується для вираження здивування, обурення або невдоволення. Тут „*Kupferstecher*” («мідний чеканищик») додає зневажливу нотку, оскільки чеканщики копіювали роботи інших художників.

Метафора відображає ідею зради чи маніпуляції, адже «чеканщик» міг би скористатися довірою для виготовлення копій чужих творів. Це ставить акцент на відсутності чесності або недоброчесної поведінки. Вигук використовується, щоб висловити обурення чи здивування, особливо коли хтось вчиняє неправильно або маніпулює.

Метафора „*Du bist mir ein schöner / feiner Freund!*” має іронічне забарвлення, яке підкреслює розчарування або обурення через поведінку друга. Замість того, щоб виразити позитивні емоції через слово «друг», тут воно використовується саркастично, щоб показати, що людина не виправдала довіри або розчарувала. Це є дуже поширеним виразом у повсякденній розмовній мові для демонстрації невдоволення. Вираз, що часто використовується в іронічному контексті, коли друг не виправдав своїх обіцянок чи надій.

„*Ein(e) Ex*”; „*jemandes Exfreund / Exfreundin*” використовується для позначення колишнього партнера, з яким людина мала романтичні або дружні стосунки, але вони вже завершилися. Метафора з „*Ex*” підкреслює, що стосунки були в минулому, і зараз ці люди мають інший статус у житті одне одного. Термін часто асоціюється з розривом або завершенням зв’язків. Вживається для позначення колишніх стосунків, підкреслюючи, що емоційний зв’язок вже розірваний.

Метафора „*Jemandem die Freundin / den Freund / den Mann / die Frau ausspannen*” використовується для позначення вчинку, коли хтось намагається забрати партнера іншої особи. Вона має зневажливий відтінок, бо вказує на нечесність у стосунках, маніпулювання або ж зраду. Вона часто виражає осуд і неприязнь до людини, яка вчиняє таку підступну дію. Вказує на дії, що порушують моральні та етичні норми, коли хтось намагається забрати партнера іншої особи, порушуючи довіру і відданість.

Цінність дружби виражається через антропоморфну метафору, яка наділяє абстрактне поняття дружби людськими рисами [60, с. 217]. Це створює більш глибоке і емоційне сприйняття: „*Die Söhne wußten es ziemlich deutlich, wie die zärtliche Freundschaft zu dem bedeutenden, gütigen Mann ihrer Mutter das Leben*

geadelt und reich gemacht hatte”[52] («Сини чітко розуміли, як ніжна дружба з важливим, добрим чоловіком їх матері зробила їхнє життя багатим і піднесеним»). Тут дружба не просто зв’язок між людьми, але й значний фактор, який збагачує життя, перетворюючи його на щось більше і благородніше.

Просторова метафора вносить елементи обрядовості дружби: *„Das beste Fundament der Freundschaft ist die Höflichkeit”* [52] («Найкраща основа дружби – це ввічливість»). Ця метафора підкреслює, що дружба, як і будівля, потребує міцного фундаменту, і таким фундаментом є елементарна ввічливість, яка забезпечує здорове і стабільне функціонування взаємодії між людьми [36, с. 93].

Порівнюючи кохання й дружбу, можна виокремити їхні відмінні риси. Антропоморфна метафора зображує дружбу менш примхливою істотою, ніж кохання: *„Eine besondere, geschwisterliche Vertrautheit verband die beiden... eine stumme Freundschaft, die keine Bekenntnisse zuließ und keine Zärtlichkeiten verlangte”* [28] («Особлива, братська близькість поєднувала їх... мовчазна дружба, яка не дозволяла визнань і не вимагала ніжностей»). Тут дружба представлена як стійкий і простий зв’язок, на відміну від складнішої і більш чуттєво насиченої любові, що вимагає зізнань і емоційної віддачі.

Актуалізація стадій розвитку дружби здійснюється засобами метафор: Початок дружніх стосунків – безтурботний і радісний період, описується персоніфікацією: *„Ich fühlte, wie in ihr Herz eine warme Freundschaft für mich einzog”* [28] («Я відчував, як у її серце увійшла тепла дружба для мене»). Тут дружба як емоційний зв’язок входить в життя героїв плавно і гармонійно, викликаючи при цьому теплі почуття.

Розгортання дружби – укріплення стосунків – передається біоморфною метафорою: *„Wie man sieht, ließen wir es an gegenseitiger Wertschätzung nicht fehlen, und das war der Boden, auf dem sich unsere Freundschaft so mächtig entfaltete”* [52] («Як видно, нам не бракувало взаємної поваги, і саме це стало основою, на якій наша дружба так сильно розвивалась»). Тут описується процес росту дружби, що відбувається на основі взаємного визнання та підтримки.

Закінчення дружби – період підведення підсумків – зображується реіморфною метафорою: „*Aber daran soll unsere Freundschaft nicht Schiffbruch leiden*” [27] («Але наша дружба не повинна зазнати краху»). Тут дружба порівнюється з кораблем, що може потерпіти кораблетрощу, але вона має залишатися сильною і стійкою навіть у складні моменти.

Основні образні вербальні репрезентації концепту FREUNDSCHAFT

«Дружба – природа»

Газорідинна метафора: „*schwamm sie ja, wenn sie mit den Bierkrügen daherkam, in einem Meer von Freundschaft*” [52] («вона плавала, коли приносила пивні кухлі, в морі дружби»). Ця метафора підкреслює ідею безмежної дружби, що оточує людину, немов безкрає море, заповнюючи все навколо. Вона означає, що дружба може бути настільки сильним і всеосяжним почуттям, що воно проникає в кожен аспект життя.

Процесуальна метафора: „*Diese Freundschaft war für ihn ein neuer Frühling gewesen*” [52] («Ця дружба стала для нього новою весною»). У цьому випадку дружба порівнюється з весняним періодом, коли все відновлюється і починає розцвітати. Метафора підкреслює, як дружба може приносити нові почуття і емоційні зміни.

«Дружба – жива істота»

Персоніфікація абстрактного образу дружби: Не дозволяє розслаблятися: „*Freundschaft und nähere Bekanntschaft entbinden uns nicht von den gesellschaftlichen Pflichten*” [27] («Дружба та близьке знайомство не звільняють нас від соціальних обов’язків»). У цій метафорі дружба представлена як жива істота, яка має свої вимоги та обов’язки, не дозволяючи людині залишатися байдужою чи поза суспільними нормами.

Змінює життя: „*dessen Freundschaft ihr arbeitsames Leben hob und mit freudigem Mut füllte*” [27] («дружба з яким підняла її трудове життя і наповнила його радісною відвагою»). Ця метафора підкреслює, як дружба може змінити якість життя, надати сили та енергії для нових досягнень.

Метафоричне вираження концепту FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА в німецькомовній літературі створює багатий і емоційно насичений образ цієї соціальної категорії. Метафори, що використовують для опису дружби, надають цьому поняттю багатогранність, дозволяючи побачити не лише позитив, але й складні сторони таких стосунків, як підтримку, безкористність, опору, а також зраду та розчарування. Метафори, такі як «дружба як міст», «дружба як щит» або «дружба як потужний ресурс», підкреслюють важливість цієї концепції для соціальної взаємодії, особистісного розвитку та психологічного благополуччя. Використання метафори в мовному контексті краще розуміє, як концепт FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА функціонує в різних культурах і які соціальні, моральні та емоційні аспекти відображаються через його вербалізацію.

Висновки до розділу 2

У другому розділі дослідження було здійснено комплексний аналіз вербалізації та метафоричного вираження концепту FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА в німецькомовному художньому дискурсі, що дозволило виявити основні способи його мовної репрезентації та когнітивні моделі концептуалізації дружби в німецькій лінгвокультурі.

Дослідження номінативного поля концепту FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА показало, що цей концепт займає центральне місце в соціальних і культурних дослідженнях, охоплюючи глибокі емоційні, психологічні та соціальні зв'язки між індивідами. Концепт є не лише індивідуальним, але й соціальним феноменом, який виконує важливі функції в соціальній інтеграції, створенні соціальних груп та збереженні гармонії в суспільстві. Дружба виступає як емоційний ресурс, що допомагає людині впоратися з труднощами та подолати внутрішні конфлікти в стресових ситуаціях.

Аналіз словникових дефініцій у авторитетних лексикографічних джерелах (Duden, DWDS, PONS) виявив, що ядро концепту FREUNDSCHAFT складають такі основні семантичні компоненти: «взаємна симпатія» („gegenseitige Zuneigung”), «довіра» („Vertrauen”), тісні стосунки („enge Beziehung”) та взаємна повага. Словникові визначення підкреслюють емоційну складову дружби, вказуючи на те, що саме через емоційну прихильність та близькість формуються стійкі й здорові стосунки. Важливим є те, що дружба розглядається не лише як емоційна прихильність, але й як певна форма соціального зв'язку, де кожен індивід виступає як моральний і соціальний підтримувач іншого.

Вивчення спільнокореневих слів та синонімів показало багатство лексичної репрезентації концепту FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА в німецькій мові. До номінативного поля концепту входять: пряма номінація („Freundschaft”), номінації суб'єктів дружби (*Freund*, *Freundin*), ад'єктивні характеристики (*freundlich*, *freundschaftlich*), дієслова, що позначають дії, пов'язані з друбою (*sich anfreunden*, *befreunden*), складні слова з компонентом *Freund-* або *-freund*

(*Freundschaftsbeweis*, *Freundschaftspflege*, *Freundschaftsangebot*, *Freundschaftsvertrag*, *Freundschaftsbeziehung*, *Freundschaftsspiel*), фразеологічні одиниці та стійкі словосполучення (*Freundschaft schließen*, *Freundschaft pflegen*, *freundschaftlich verbunden sein*).

Синоніми концепту, такі як „*Kameradschaft*” («товаришування») та „*Partnerschaft*” («партнерство»), мають різну соціальну забарвленість, що відображає різні типи взаємодії між індивідами. „*Partnerschaft*” частіше асоціюється з професійними або юридичними стосунками, тоді як „*Kameradschaft*” використовується для опису відносин у групах, де головною є співпраця та взаємопідтримка в умовах спільної діяльності. Це свідчить про те, що соціальні ролі та соціальні групи можуть змінювати значення концепту в залежності від контексту.

Культурологічний аспект дослідження виявив, що в колективістських культурах дружба пов'язана з груповою згуртованістю та підтримкою всіх членів спільноти, тоді як в індивідуалістичних суспільствах дружба розглядається як більш приватний акт, що відповідає потребам особистісного розвитку та емоційного комфорту індивіда. Соціокультурний аспект дружби впливає на її мовну вербалізацію, де концепт відображає різні соціальні й емоційні норми кожної культури.

Аналіз метафоричного вираження концепту FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА в німецькомовній літературі виявив багатство образних засобів концептуалізації дружби. На матеріалі творів „*Am kürzeren Ende der Sonnenallee*” Томаса Бруссіґа, „*Pünktchen und Anton*” Еріха Кестнера та „*Tschick*” Вольфганга Герндорфа виділено кілька основних метафоричних моделей: 1. Дружба як потужний ресурс і зв'язок між людьми. 2. Дружба як безкорислива підтримка. 3. Дружба як опора в складних ситуаціях. 4. Дружба як безкорислива допомога. 5. Дружба як спільна пригода. 6. Дружба як відданість і підтримка.

Крім позитивних метафор, було виявлено й негативні або амбівалентні метафоричні вирази, що відображають складні сторони дружніх зв'язків. Лексичні одиниці в ролі прикметників характеризують дружбу через різні

параметри: суб'єктів дружби (*intellektuelle, geschwisterliche Freundschaft*), емоційну наповненість (*warme, aufrichtige, respektvolle Freundschaft*), тривалість стосунків (*ein Leben lang anhaltende, altbewährte Freundschaft*), глибину стосунків (*innige, allerintimste, nahe Freundschaft*), інтенсивність (*aufflammende, schweflige Freundschaft*).

Дослідження виявило, що в художньому дискурсі концепт FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА актуалізується на різних рівнях: лексико-семантичному (пряма номінація та її варіанти), метафоричному (образні моделі концептуалізації), фразеологічному (усталені словосполучення та ідіоми), дискурсивному (функціонування в діалогах персонажів, авторських коментарях, розгортанні сюжету). Концепт відіграє важливу роль у характеристиці персонажів, розвитку конфліктів та формуванні авторської картини світу в художніх творах.

Таким чином, другий розділ дослідження продемонстрував, що концепт FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА в німецькомовному художньому дискурсі є багатогранним ментальним утворенням з розгалуженим номінативним полем та багатим метафоричним потенціалом. Вербалізація цього концепту відображає культурно специфічні уявлення німецькомовної лінгвоспільноти про дружбу як соціальний феномен, що поєднує емоційні, моральні, етичні та соціальні аспекти міжособистісних стосунків.

ВИСНОВКИ

Дослідження присвячено комплексному аналізу концепту FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА в німецькомовному художньому дискурсі з позицій когнітивної лінгвістики, дискурс-аналізу та лінгвокультурології. Результати проведеного дослідження дозволяють сформулювати наступні висновки:

Теоретико-методологічний аналіз показав, що дискурс є багатовимірним комунікативним феноменом, який включає не лише мовні одиниці, а й соціокультурні, психологічні, прагматичні та політичні фактори. Художній дискурс як особливий тип дискурсу характеризується складною багат шаровою структурою, де створення смислів здійснюється на різних рівнях комунікації: зовнішньому (між автором і читачем) та внутрішньому (між персонажами). Когнітивний аспект художнього дискурсу розкривається через образність, комунікативний аспект реалізується через регулятивну функцію впливу на свідомість читача, а соціокультурний аспект виявляється через зв'язок індивідуальної авторської картини світу з колективними уявленнями певної епохи та культури.

Концепт визначено як складне багатовимірне ментальне утворення, що активно функціонує в когнітивних процесах і забезпечує зв'язок між мовою та культурою. Концепт виступає як базова одиниця мислення, що формує ментальну репрезентацію світу і є посередником між внутрішнім світом індивіда та соціокультурними настановами. Принципово важливим є розмежування понять «концепт» і «поняття»: поняття є лише ядреною частиною концепту, тоді як концепт включає додаткові образні, ціннісні та культурно специфічні компоненти. Концепти виконують важливу роль у когнітивному процесі, оскільки вони служать не лише для збереження та класифікації знань, але й для їх когнітивної обробки, що дозволяє індивіду отримувати, зберігати і використовувати інформацію для прийняття рішень та вирішення повсякденних завдань.

Структура концепту моделюється як польова організація з ядром та периферією. Ціннісна складова відображає емоційно-оцінне ставлення до концепту в певній лінгвокультурі. Периферійні значення концептів часто розкривають національні, етноспецифічні та лінгвокультурні реалії, пов'язані з ментальними настановами суспільства.

Метафора слугує інструментом для осмислення абстрактних за своєю суттю, неструктурованих предметів, забезпечуючи їхній перехід до більш конкретних та упорядкованих аспектів розуміння. Фундаментальна природа метафори є не лінгвістичною, а концептуальною. Ця концептуальна метафоризація мислення знаходить своє вираження у метафоричності мови. У повсякденному мовленні, зазвичай, домінують метафоричні конструкції, функцією яких є характеристика культурних об'єктів, соціальних явищ тощо.

Розроблена методологія дослідження концепту в художньому дискурсі ґрунтується на інтеграції принципів когнітивної лінгвістики, дискурс-аналізу та лінгвокультурології. Методологічну основу становлять принципи антропоцентризму, польової організації лексики та розуміння художнього тексту як особливого типу дискурсу, в якому концепти набувають додаткових смислових відтінків завдяки авторській інтерпретації та контекстуальному оточенню. Комплексне застосування методів концептуального аналізу, компонентного аналізу, дистрибутивного аналізу, польового моделювання, метафоричного аналізу, контекстуального та інтерпретаційного аналізу забезпечило всебічність і об'єктивність дослідження. Поетапна організація дослідження дозволила послідовно розкрити різні аспекти концепту – від його словникового визначення до художньої інтерпретації.

Під час аналізу номінативного поля концепту FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА в авторитетних лексикографічних джерелах (Duden, DWDS, PONS) виявлено, що ядро концепту складають такі основні семантичні компоненти FREUNDSCHAFT; FREUND; FREUNDIN.

Номінативне поле концепту включає пряму номінацію (*Freundschaft*), номінації суб'єктів дружби (*Freund, Freundin*), ад'єктивні характеристики

(*freundlich, freundschaftlich*), дієслова, що позначають дії, пов'язані з дружбою (*sich anfreunden, befreunden*), складні слова з компонентом *Freund-* або *-freund* (*Freundschaftsbeweis, Freundschaftspflege, Freundschaftsangebot, Freundschaftsvertrag, Freundschaftsbeziehung, Freundschaftsspiel*) та фразеологічні одиниці (*Freundschaft schließen, Freundschaft pflegen, freundschaftlich verbunden sein*). Синоніми концепту, такі як *Kameradschaft* (товаришування) та *Partnerschaft* (партнерство), мають різну соціальну забарвленість, що відображає різні типи взаємодії між індивідами та свідчить про те, що соціальні ролі та соціальні групи можуть змінювати значення концепту в залежності від контексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амеліна С. М. Структура і семантика мовних одиниць. *Філологічні студії*. 2016. Вип. 14. С. 5–11.
2. Бровко М. П. Аксіологічна параметризація концепту «робота» та його вербалізація в сучасній українській мові. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. Серія: Філологія, 2015. Вип. 73. С. 116-119.
3. Врублевська Т. В. Концепт та суміжні термінологічні одиниці: поняття, лексичне значення, стереотип. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2014. Вип. 7. С. 16-19.
4. Гамзюк М. В. Емотивність фразеологічної системи німецької мови: Досвід дослідження в синхронії та діяхронії : автореф. на ... док. філ. наук. 10.02.04 (германські мови). Київ: 2000. 31 с.
5. Губарева Г. А. Прецедентні вислови як засіб вербалізації концепту «ДРУЖБА» в мові інтернет-форумів. *Наукові записки*. Серія: філологічні науки. Випуск 104(2), 2012, с. 110-113.
6. Демянюк О. Відображення ціннісної картини світу у фразеологічних одиницях німецької мови: лінгвокультурологічний аспект. *Наукові записки*. Випуск 95 (1). Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 2 ч. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2011. С. 199-201.
7. Жайворонок В. В. Етнолінгвістика в колі суміжних наук. *Мовознавство*. 2004. С. 23-35.
8. Колодій М. О. Семантико-когнітивний підхід у сучасних лінгвістичних дослідженнях. *Молодий вчений*. № 10 (98), 2021. С. 56-58.
9. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад). Вінниця: Нова Книга, 2000. 448 с.
10. Кочерган М. П. Зіставне мовознавство: методи, принципи, аспекти й рівні дослідження. *Мовознавство*, 2006. № 5. С. 34-51.
11. Краснобаєва-Чорна Ж. В. Термінополе КОНЦЕПТ. *Українська мова*. 2006. №2. С. 67-79.

12. Кулик А. І., Дрейчук О.В. Сучасні підходи до типології та будови концептів. *Young Scientist*. № 6 (130), 2024. С. 31-33.
13. Мойсеєнко Л. А. Теоретико-методологічні засади досліджень фразеологічних одиниць. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Сер. : Філологічна, Вип. 34, 2013, 159-162.
14. Ніколащенко Ю. А. Формування навичок перекладу фразеологізмів у майбутніх перекладачів (на матеріалі німецької мови). *Молодий вчений: науковий журнал*. 2019. № 6 (70), с. 368-371.
15. Німецько-український. Українсько-німецький словник на 50 тис. слів. Укл. О. В. Дмитрієва, Г. В. Степенко. Київ-Ірпінь: Перун, 2007. 720 с.
16. Німецько-український. Українсько-німецький словник» на 50 тис. слів укладачів за редакцією О. А. Аматауні. Київ: Аконіт, 2008. 545 с.
17. Пасик Л. А. Об'єктивація та дискурсивна профілізація концепту PARTNERWAHL/ВИБІР ПАРТНЕРА (на матеріалі німецької мови): дис. ... канд. філол. наук: 10.00.04. Запоріжжя, 2016. 240 с.
18. Пасик Л. Концепт як об'єкт дослідження когнітивної лінгвістики. *Актуальні питання іноземної філології*. 2015. № 3. С. 124-128.
19. Полюжин М. М. Поняття, концепт та його структура. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*, вип. 4, 2015, с. 214-224.
20. Розвод Е. В. Типи концептів та їх класифікація в сучасному мовознавстві. *Актуальні питання іноземної філології*, вип. 3, 2015, с. 156-161.
21. Скаб М. В. Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери. Чернівці: Рута, 2008. 560 с.
22. Сулим В. Т. Лексичні запозичення у фразеологізмах національних варіантів німецької мови. *Ювілейний збірник на пошану професора Б.В.Максимчука: збірник наукових праць*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. С. 242-247.
23. Best J., Kalina S. Übersetzen und Dolmetschen (eine Orientierungshilfe). Tübingen-Basel: A.Francke, 2002. 341 S.

24. Brussig T. Am Kürzeren Ende Der Sonnenallee. Fischer, 2001. 156 S.
25. Croft W., Cruse D. A. Cognitive Linguistics. Cambridge University Press, 2004. 356 p.
26. Dąbrowska E., Divjak D. Handbook of Cognitive Linguistics. Berlin; Boston: De Gruyter Mouton, 2015. 650 p.
27. Duden. Das große Wörterbuch der deutschen Sprache. Mannheim: Dudenverlag. 2014. URL: <https://www.duden.de>.
28. DWDS. Das Digitale Wörterbuch der deutschen Sprache. 2025. URL: <https://www.dwds.de>.
29. Eco U. The Role of the Reader: Explorations in the Semiotics of Texts. Indiana University Press. 2004. 270 p.
30. Evans V., Green M. Cognitive Linguistics: An Introduction. Routledge. 2006. 830 p.
31. Fairclough N. Language and Power. Pearson Education. 2001. 260 p.
32. Fauconnier G., Turner M. The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities. Basic Books. 2002. URL: <https://psycnet.apa.org/record/2002-02521-000>.
33. Frolova I. Ye., Ometsynska O. V. Spetsifika khudozhnogo dyskursu ta yoho aspektiv. *Vicnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu im. V. N. Karazina*. Inozemna filolohiia, 87, 2018, 45-56.
34. Foucault M. The Archaeology of Knowledge. Pantheon Books. 1972. 254 p.
35. Gee J. P. An Introduction to Discourse Analysis: Theory and Method. Routledge. 2014. 248 p.
36. Geeraerts D. Cognitive Linguistics: Basic Readings. Mouton de Gruyter. 2006. 498 p.
37. Gibbs R. W. Metaphor Wars: Conceptual Metaphors in Human Life. Cambridge: Cambridge University Press, 2017. 316 p.
38. Gylling M. The Structure of Discourse. 2013. 295 p.

39. Gyllingon C., Stockwell P. Cognitive Poetics. The Bloomsbury Companion to Cognitive Linguistics / eds. J.Littlemore, J.R.Taylor. London: Bloomsbury, 2014. P. 218-233.
40. Hadidi Y., Zare, F. Exploring the Metaphors of Loyalty, Courage and Friendship in Harry Potter Novels and Their Turkish Translations. *Khazar Journal of Humanities and Social Sciences*. 2020. Vol. 23, No. 4. P. 5-16.
41. Hakim C. Friendship and its Cultural Meanings. *International Journal of Social Science Studies*, 28(3), 2004, pp. 102-118.
42. Herrndorf W. Tschick. Rowohlt Taschenbuch Verlag, 2010, 253 S.
43. Kästner E. Pünktchen und Anton. Ein Roman für Kinder. Cecilie Dressler. 1976. 155 S.
44. Kecskes I. Language, Culture, and Context. In : The Routledge Handbook of Language and Culture, 2014. 522 p.
45. Kövecses Z. Metaphor: A Practical Introduction. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2010. 303 p.
46. Kövecses Z. Where Metaphors Come From: Reconsidering Context in Metaphor. Oxford: Oxford University Press, 2015. 215 p.
47. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. University of Chicago Press. 1980. 242 p.
48. Langacker R. W. Foundations of Cognitive Grammar: Volume 1: *Theoretical Prerequisites*. Stanford University Press. 1987. 540 p.
49. Langacker R. W. Cognitive Grammar: A Basic Introduction. Oxford University Press. 2008. 573 p.
50. Malik R. S., Barta J. A New Approach to Literary Theory and Criticism. Atlantic Publishers and Distributors: 2014. 216 p.
51. Miller S. Friendship as a Social Practice. *Sociological Studies of Communication*, 31, 2005, 45-56.
52. PONS. Wörterbuch der deutschen Sprache. URL: <https://de.pons.com/übersetzung>.
53. Said E. W. Orientalism. Pantheon Books. 1978. 378 p.

54. Seražim K. S. Social Dimensions of Discourse and Interaction. *Sociology of Communication*, 27(1), 2009, 34-50.
55. Seražim K. S. Discourse as a Social Phenomenon. *Journal of Communication Studies*, 25(4), 2010, 150-167.
56. Sweetser E. From Etymology to Pragmatics: Metaphorical and Cultural Aspects of Semantic Structure. Cambridge University Press. 2012. 192 p.
57. Tannen D. The Pragmatics of Friendship and Interaction. Cambridge University Press. 1999.
58. Turner M. Reading Minds: The Study of English in the Age of Cognitive Science. Princeton University Press. 1994. 318 p.
59. Van Dijk T. A. Ideology and discourse: A Multidisciplinary Introduction. Sage Publications. 2004. URL: <https://discourses.org/wp-content/uploads/2022/07/Teun-A.-van-Dijk-2003-Ideology-and-discourse.pdf>.
60. Wierzbicka A. Lexicography and Conceptual Analysis. Karoma Publishers, Inc. 1985. 390 p.
61. Wodak R., Meyer M. Methods of Critical Discourse Studies. 3rd ed. London: SAGE, 2015. 320 p.
62. Xu W., Taylor J. R. The Routledge Handbook of Cognitive Linguistics. New York: Routledge, 2021. 602 p.
63. Yin X. Conceptual Metaphor on Discoursal Organization: A Case Study of The Book of Tao and Teh. *Theory and Practice in Language Studies*. 2012. Vol. 2, No. 12, pp. 2554-2560.

АНОТАЦІЯ

Новосад А. І. Вербалізація концепту ДРУЖБА/FREUNDSCHAFT у сучасному німецькомовному дискурсі. – На правах рукопису.

Робота на здобуття освітнього ступеня магістр зі спеціальності «035 Філологія», освітньо-професійної програми «Мова і література (німецька). Переклад». – Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, 2025.

Магістерська робота присвячена комплексному дослідженню особливостей вербалізації концепту FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА в сучасному німецькомовному літературному дискурсі з позицій когнітивної лінгвістики, дискурс-аналізу та лінгвокультурології.

Актуальність дослідження зумовлена зростаючим інтересом сучасного мовознавства до вивчення концептосфери різних лінгвокультур. Концепт FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА посідає центральне місце в системі базових культурних концептів, оскільки відображає фундаментальні уявлення про соціальні зв'язки та морально-етичні цінності.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше здійснено комплексний аналіз концепту FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА в німецькомовному літературному дискурсі з використанням інтегрованого підходу; уточнено структуру концепту через виділення ядерних та периферійних компонентів; систематизовано метафоричні моделі концептуалізації дружби; удосконалено методику аналізу концептів у художньому дискурсі.

Мета роботи – комплексно дослідити особливості вербалізації концепту FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА в німецькомовному літературному дискурсі. Об'єктом дослідження є концепт FREUNDSCHAFT/ДРУЖБА як фрагмент німецькомовної картини світу, предметом – засоби вербалізації та метафоричної репрезентації концепту.

Матеріалом дослідження слугували лексичні одиниці, відібрані методом суцільної вибірки з німецькомовних художніх творів, а також дані авторитетних лексикографічних джерел (Duden, DWDS, PONS).

У роботі застосовано комплекс методів: концептуальний аналіз, компонентний аналіз, дистрибутивний аналіз, метод польового моделювання, метафоричний аналіз, контекстуальний та інтерпретаційний аналіз.

Дослідження показало, що ядро концепту FREUNDSCHAFT складають основні семантичні компоненти: «взаємна симпатія», «довіра», «тісні стосунки» та «взаємна повага». Номінативне поле концепту включає пряму номінацію, номінації суб'єктів дружби, ад'єктивні характеристики, дієслова дії, складні слова та фразеологічні одиниці.

Виявлено та систематизовано шість основних метафоричних моделей концептуалізації дружби: дружба як потужний ресурс, як безкорислива підтримка, як опора в складних ситуаціях, як безкорислива допомога, як спільна пригода, як відданість і підтримка. Виділено також додаткові образні моделі: антропоморфні, просторові, природні та процесуальні метафори.

Практичне значення результатів полягає в можливості їх використання у викладанні теоретичних курсів із когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології, дискурс-аналізу, стилістики німецької мови, при підготовці навчальних посібників, а також у практиці викладання німецької мови як іноземної.

Ключові слова: концепт, FREUNDSCHAFT, ДРУЖБА, вербалізація, метафора, метафорична модель, літературний дискурс, когнітивна лінгвістика, номінативне поле, німецька мова, лінгвокультурологія.

ANNOTATION

Novosad A. I. Verbalization of the concept of “Friendship” in contemporary German-language literary discourse. – Manuscript.

Thesis submitted in partial fulfillment of the requirements for the Master’s degree in the specialty 035 Philology, educational and professional program «Language and literature (German). Translation». – Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, 2025.

The master's thesis is devoted to a comprehensive study of the verbalization features of the concept “Friendship” in contemporary German-language literary discourse from the perspectives of cognitive linguistics, discourse analysis, and linguoculturology.

The relevance of the study is determined by the growing interest of modern linguistics in studying the conceptual sphere of different linguocultures. The concept “Friendship” occupies a central place in the system of basic cultural concepts, as it reflects fundamental ideas about social bonds and moral-ethical values.

The scientific novelty of the research lies in the comprehensive analysis of the concept “Friendship” in German-language literary discourse using an integrated approach; clarification of the concept's structure through identification of nuclear and peripheral components; systematization of metaphorical models of friendship conceptualization; improvement of the methodology for analyzing concepts in literary discourse.

The aim of the work is to comprehensively investigate the verbalization features of the concept “Friendship” in German-language literary discourse. The object of the study is the concept as a fragment of the German linguistic worldview, and the subject is the means of verbalization and metaphorical representation of this concept.

The research material consisted of lexical units selected from German literary works, as well as data from authoritative lexicographic sources (Duden, DWDS, PONS).

The work employs a complex of methods: conceptual analysis, component analysis, distributional analysis, field modeling method, metaphorical analysis, contextual and interpretative analysis.

The study showed that the core of the concept “Friendship” consists of basic semantic components: "mutual affection," "trust," "close relationships," and "mutual respect." The nominative field includes direct nomination, nominations of friendship subjects, adjectival characteristics, action verbs, compound words, and phraseological units.

Six main metaphorical models of friendship conceptualization were identified: friendship as a powerful resource, as selfless support, as a pillar in difficult situations, as selfless help, as a shared adventure, as devotion and support. Additionally, supplementary figurative models were identified: anthropomorphic, spatial, natural, and processual metaphors.

The practical significance of the results lies in the possibility of their use in teaching theoretical courses in cognitive linguistics, linguoculturology, discourse analysis, and German stylistics, in preparing textbooks, as well as in teaching German as a foreign language.

Keywords: concept, friendship, verbalization, metaphor, metaphorical model, literary discourse, cognitive linguistics, nominative field, German language, linguoculturology.

ZUSAMMENFASSUNG

Novosad A. I. Verbalisierung des Konzeptes FREUNDSCHAFT im modernen deutschsprachigen schöngeistigen Diskurs. – Als Manuskript.

Arbeit zur Erlangung des akademischen Grades Master im Studienfach 035 Philologie, im Bildungs- und Studienprogramm „Sprache und Literatur (Deutsch). Übersetzen“. – Nationale Lesja-Ukrajinka-Universität-Wolhynien, Luzk, 2025.

Die Masterarbeit widmet sich einer umfassenden Untersuchung der Verbalisierungsmerkmale des Konzepts FREUNDSCHAFT im zeitgenössischen deutschsprachigen literarischen Diskurs aus der Perspektive der kognitiven Linguistik, Diskursanalyse und Linguokulturologie.

Die Relevanz der Studie ergibt sich aus dem wachsenden Interesse der modernen Sprachwissenschaft an der Erforschung der Konzeptsphäre verschiedener Linguokulturen. Das Konzept FREUNDSCHAFT nimmt einen zentralen Platz im System grundlegender kultureller Konzepte ein, da es fundamentale Vorstellungen über soziale Bindungen und moralisch-ethische Werte widerspiegelt.

Die wissenschaftliche Neuheit der Forschung besteht in der umfassenden Analyse des Konzepts FREUNDSCHAFT im deutschsprachigen literarischen Diskurs unter Verwendung eines integrierten Ansatzes; Präzisierung der Konzeptstruktur durch Identifizierung von Kern- und peripheren Komponenten; Systematisierung metaphorischer Modelle der Freundschaftskonzeptualisierung; Verbesserung der Methodik zur Analyse von Konzepten im literarischen Diskurs.

Das Ziel der Arbeit besteht in der umfassenden Untersuchung der Verbalisierungsmerkmale des Konzepts FREUNDSCHAFT im deutschsprachigen literarischen Diskurs. Gegenstand der Untersuchung ist das Konzept als Fragment des deutschsprachigen Weltbildes, der Forschungsgegenstand sind die Mittel der Verbalisierung und metaphorischen Repräsentation dieses Konzepts.

Das Forschungsmaterial bestand aus lexikalischen Einheiten, die aus deutschsprachigen literarischen Werken ausgewählt wurden, sowie Daten aus maßgeblichen lexikographischen Quellen (Duden, DWDS, PONS).

In der Arbeit wird ein Komplex von Methoden angewandt: konzeptuelle Analyse, Komponentenanalyse, Distributionsanalyse, Feldmodellierungsmethode, metaphorische Analyse, kontextuelle und interpretative Analyse.

Die Untersuchung zeigte, dass der Kern des Konzepts FREUNDSCHAFT aus grundlegenden semantischen Komponenten besteht: „gegenseitige Zuneigung“, „Vertrauen“, „enge Beziehung“ und „gegenseitiger Respekt“. Das nominative Feld umfasst direkte Nomination, Nominationen der Freundschaftssubjekte, adjektivische Charakteristika, Handlungsverben, zusammengesetzte Wörter und phraseologische Einheiten.

Es wurden sechs hauptsächliche metaphorische Modelle der Freundschaftskonzeptualisierung identifiziert: Freundschaft als mächtige Ressource, als selbstlose Unterstützung, als Stütze in schwierigen Situationen, als selbstlose Hilfe, als gemeinsames Abenteuer, als Hingabe und Unterstützung. Darüber hinaus wurden zusätzliche bildliche Modelle identifiziert: anthropomorphe, räumliche, natürliche und prozessuale Metaphern.

Die praktische Bedeutung der Ergebnisse liegt in der Möglichkeit ihrer Verwendung in der Lehre theoretischer Kurse in kognitiver Linguistik, Linguokulturologie, Diskursanalyse und deutscher Stilistik, bei der Erstellung von Lehrbüchern sowie in der Praxis des Deutschunterrichts als Fremdsprache.

Schlüsselwörter: Konzept, FREUNDSCHAFT, Verbalisierung, Metapher, metaphorisches Modell, literarischer Diskurs, kognitive Linguistik, nominatives Feld, deutsche Sprache, Linguokulturologie.